

Ilija M. Živančević

Novom pokoljenju

BEOGRAD 1934

Ruški i Miši

Štamparski zavod "Orao"

Beograd, 1934

Topličin venac 4.

Za „Projekat Rastko“ digitalizovao
gospodin Nebojša Jovičić

Nаша poznata ksenomanija negativna je i za naš i za opšti napredak, jer mi ne postojimo za to da budemo podražavaoci koje druge rase, već je naša kulturna misija u tome da našeg samoniklog, rasnog genija razvijemo do najvećih mogućnosti i stavimo ga u službu čovečanstvu. Samo takav, slobodan, on predstavlja činjenicu u kulturnoj saradnji, a naša narodna misao, kao samonikla, može da blista u visinama vodećih.

Ove kratke studije iz istorije predstavljaju pokušaj da se sa toga našeg rasnog genija i naše narodne misli makar i delimično razgrne tuđinski veo i koliko toliko navesti ogromna riznica naših kulturnih vrednosti, naš neverovatno veliki smisao organizovanja države i pravde, naš tanani izražaj umetnosti i filosofije, a namenjene su novom pokoljenju kao putokaz i vođ u nove vidike i više narodne i opšte istorije.

SADRŽAJ

[I Poreklo Slovena](#)

[II Dušanovo zakonodavstvo i Vizantijsko pravo](#)

[III Srpska narodna pesma.](#)

[Književnost](#)

POREKLO SLOVENA

Heureuses les époques comme la nôtre, qui ont une tâche immense à accomplir! Heureux les hommes qui succombent sous le poids d' une glorieuse fatigue! Cela est mieux que de succomber sous l'ennui du néant, ou de contempler tristement l'oeuvre accomplie par d' autres.

Romain Rolland

Čovečanstvo je sastavljeno iz četiri velike rase, koje su međusobno apsolutno podvojene — fiziološki. Shvatanja o njihovom poreklu različita su. Po jednom, one su se razgranale iz istog stabla — Noja na primer, pa su se u toku milenija diferencirale pod uticajem raznih sredina, ili su, po drugom, postale svaka posebno i svaka nezavisno od druge.

No, to pitanje, pitanje rasa, nije današnjega datuma. Ono je, kao i sva druga velika pitanja, postavljeno još u dalekim prehršćanskim vremenima, a u izvesnim krajevima Staroga Sveta i rešeno i to odlučno i bez zaokolišenja.

Gotovo sve Svete knjige Istoka ispunjene su pitanjem odnosa bele i crne rase i izričnom zabranom njihovog mešanja. A pitanjem rase bavilo se i grčko klasično doba. — Ilijada smatra da su Skiti, koje zove Hipomolgi, najpravedniji na svetu, a Platon daje karakteristiku savremenih naroda i podvlači da su oni na severu od Atine preki i nagli, Finičani isključivi trgovci i materijalisti a Grci besprekorno uravnoteženi.

I Rimljani su se bavili pitanjem rasa. I oni su o sebi imali veoma visoko mišljenje. Uzimajući za motiv svoga speva predanja o Trojanskom ratu, Virgilije je u Eneidi predstavio Rimljane kao potomke Trojanca Eneja, i predstavio ih kao nosioce nenadmašne veličine i besmrtno slave. Ali su, preko Cezara i Tacita, ispitivali i „varvarske običaje“ i „varvarsko poreklo“.

Za Jevreje rasa je od presudnog značaja i oni su izabrani narod, blagosloven preko njihovog praoca Avrama, što jasno izlazi i iz Starog zaveta i iz savremenih jevrejskih shvatanja.

Pitanje rasa tinjalo je kroz Srednji vek, tako da su u jedno vreme pod uticajem grčkog i rimskog epa svi zapadno-evropski vladaoци vodili poreklo od heroja iz Trojanskog rata ili su njihovi narodi u svoje vreme učestvovali u bitkama iz Mahabarate. Pa, i Milton, pišući Istoriju Engleske — 1670 — usvojio je i za Engleze to daleko poreklo.

Ali, ovom prilikom nas zanima isključivo jedan deo bele rase — Slovenstvo.

Rastureno od Vladivostoka do Jadrana, ogromnim svojim delom „još uvek u gasovitom stanju i... bez ičeg stabilnog ne samo u gradskom društvu već i u narodu“ — (Turgenjev), ono i danas liči na ogromnoga sfinksa.

Na sredini Evroazijskoga kopna, između shvatanja Istoka i Zapada, ono je, i brojno i geografski, kao kičma čovečanstva, i njegova stremljenja su od ogromnog značaja ne samo po njega nego po celo čovečanstvo u opšte.

Vijući se pod istovremenim i besomučnim udarima zapadnog materijalizma i letargičnog sanjarenja Istoka, Slovenstvo čini utisak da je u neprekidnom i stalnom uobličavanju,

Od kuda dolazi ono i šta je njegova daleka prošlost?

Sloveni nisu pisali svoju ranu Istoriju, i prvi njihovi poznati letopisi počeli su sa Hrišćanstvom, a strani izvori još na prvom koraku sreću ih kao mnogobrojni narod. Letopis Nestorov polazeći od druge polovine XI veka, proizlazi iz vremena ruskog dvoverja i on se delom pre može smatrati kao kaluđerska osuda paganstva i akt veleizdaje prema nehrišćanskom delu Rusije nego kao istorijski dokumenat. Inspirisan neposredno, ili posredno preko Slovenskog juga, judaističkom kronikom iz Staroga Zaveta. on je Slovene našao u Senaru, kao neimare Vavilonske kule, etnološki kao Jafetove potomke. a na Balkanu ih je našao u prastara vremena na jugu Karpata kao Iliro-Slovene, Narcislovene itd. Politički, on je postavio t. zv. varijašku teoriju koja nikada ničim nije bila utvrđena kroz desetak vekova, a etički, našao je Slovene na najnižem stupnju, mnogo nižem nego što ih je našao jedan od njihovih velikih neprijatelja — Bonifacije — koji se divio visini njihovog porodičnog morala.

Predstavljajući kao divlje zveri ona ruska plemena koja još nisu bila primila Hrišćanstvo Kriviće i dr.. ovaj Letopis je očividno pristrasan i ne može da se uzme u celini kao Istorija Slovena ni o njihovoj staroj kulturi, ni o njihovim političko socijalnim običajima i ustanovama.

Što se tiče drugih slovenskih letopisa, takođe crkveno sveštenečkih, oni se u glavnom oslanjaju na iste izvore kao Nestorov i mogu im se učiniti iste zamerke.

Sem slovenskih letopisa, popa Dukljanina, Nestora, Dalimila, Dluogoša. postoji i t. zv. Bavarski letopis, po kome su Sloveni došli iz praotadžbine preko južne Rusije, a odatle, kod Karpata, jedan deo se uputio Severu — Severni Sloveni, drugi deo Jugu — Južni Sloveni, a ona grupa koja je ostala u južnoj Rusiji imala bi predstavljati Istočne Slovene.

Kraj osamnaestog i devetnaesti vek zainteresovali su se neobično živo istorijom uopšte i istraživanjem prošlosti Slovena i njihovoga porekla. Oslanjajući se, najpre, na letopisnu književnost i tradiciju, na Slovenskom jugu stvorila se veoma zaslužna istorijska škola - srpska, kako bi se mogla nazvati po tome što su joj Srbi bili najizrazitiji pretstavnici ili južnoslovenska po tome što su je primili gotovo svi istorici sa Slovenskoga juga ili, najzad, autoktonistička po tome što Slovene nalazi u davnim vremenima kao starosedeoce na Balkanskom Poluostrvu.

Ova škola je smatrala da su oni narodi koji su živeli na slovenskoj današnjoj teritoriji: Dačani. Tračani i svi ostali narodi koji se spominju na Balkanu, u južnoj Rusiji, u Srednjoj Evropi samo razna imena Slovena i njihovih plemena.

Identifikujući Vinide, Vende, Venete sa Herodotovim Sarmatima i Enetima i sa Omerovim i Cezarevim Venetima. ova škola je našla Slovene ne samo na Balkanu i u Centralnoj Evropi već i u Italiji, na Pirinejima, u Bretanji, Helveciji, Skandinaviji — gotovo u celoj Evropi. A oslanjajući se na onomastiku i filologiju našla ih je i u Severnoj Africi — Egiptu i Maloj Aziji. Najizrazitiji predstavnici ove škole su Jovan Rajić koji je u godini 1794 izdao u Beču Istoriju raznih slovenskih naroda, Bugara, Hrvata i Srba, Miloš Milojević sa Odlomcima Istorije Srba i srpskih — jugoslovenskih — zemalja u Turskoj i Austriji, 1572 g.. Mavro Orbini, Kačić-Miošić, Grubišić, Rakovski i dr. Ova škola izvršila je ogroman uticaj i na ruske radnike na istoriji Slovenstva: Tatiščeva, Lamanskog, Boltina, Danilevskog i dr.: pa se pod njenim uticajem stvorio i veliki intelektualni pokret u Rusiji poznat kao Slovenofilstvo. A od Poljaka pripadaju joj dobro poznata imena Adama Mickijevića, Surovijeckog, Lelevelja, Macjejevskog, Klečevskog i dr. Među Slovacima i Česima istakli su se Papanek, a P. J. Šafarik je jednim delom svoga rada — prvim — 1828 g. bio pod uticajem Srpske autoktonističke škole a drugim delom se od nje odvojio, 1837 g.

Protiv ove škole pojavila se kao reakcija nemačka, berlinsko-bečka, škola, koja danas triumfuje na svima našim katedrama istorije. Ona je stala na gleđište da su Crnogorci, na primer, Crnogorci i ne mogu biti Sloveni a istorija počinje tamo gde počinju pisani spomenici i onako kako je ti spomenici predstavljaju pa je a priori odbacila tradiciju kao izvor Istorije i stala na gleđište da se Sloveni imaju tražiti kao varvari na onim mestima na kojima ih je označio gotski kaluđer — Jordanis — u šestom veku i drugi letopisci, a njihovo nadiranje na Balkan ima da se računa od Justinianovog dolaska na presto, posle godine 527.

Prema ovome, teza slovenskih letopisa o autoktonosti Slovena na Balkanu kao i t. zv. autoktonistička škola imaju otpasti i naseljavanje današnje slovenske postojbine ima da se shvati kao predodređeno kretanjem Huna i njihovom propašću.

Njihova pojava na pozornici Istorije ima da se zatraži tek posle 453, datum Atiline smrti, a dotle su bili potpuno udaljeni od kulture i kulturnih država i u punoj tami. (Milenhof, Grot, Dr. St. Stanojević, Čorović, Kos i dr.) ili još i kasnije u drugoj polovini šestog veka (Resler, Cojs i dr.).

Ali, nemačka škola pala je u još veću grešku od one koju je htela da izbegne. Pravdajući se pozitivizmom u Istoriji ona se delimično klonila od jednih letopisaca - slovenskih, da bi poklonila veru drugima - neslovenskim, Jordanis ili Jornandes, kako se pravilno može zvati pisac pomenutog gotskog letopisa, završio je rad na njemu Justinijanom iz čega se zaključuje da ga je pisao oko 552 godine.

Pristrasan preko svake mere, on je, pišući o Ermanariku, padao u takva preterivanja da ga je sravnjivao sa Aleksandrom Maćedonskim. a iz teksta je očevidno da se bunio u

razaznavanju naroda. Slovene je sreo kao Venete, Ante i Slovene i kao jedan mnogobrojan narod. Kao Hrišćanin i Got on se u toliko manje oduševljavao Slovenima, prvo, jer su bili nehrišćani, drugo, jer su, u ono vreme, kako sam kaže, na svakom koraku gonili Gote zbog njihovih ranijih grehova. Njegov mizerni izveštaj o jednom tako velikom narodu kao što su već onda bili Sloveni po čijim je običajima, po njegovom tvrđenju, i Atila bio pogreben, ništa ne predstavlja ni geografski ni istorijski u opšte. Jednom reči, Jordanisovom letopisu u opšte uzeto može se pristupiti sa velikom predostrožnošću, a naročito u odnosu na Slovene. Isto se može reći i za druge letopise koji se ne mogu uzeti kao tačni i nepristrasni izvori za Slovensku Istoriju zbog toga što proizlaze od onih pisaca koji su i verski i nacionalno pripadali onim taborima iz kojih se na Slovene gledalo krvavim očima.

Varijanta ove škole ne nalazi Slovene kao starosedeoce ali misli da su još u toku prvog veka dopirali do Dunava a u trećem veku već naselili delove Mađarske. Što se tiče njihove kulture i mitologije, traži je u glavnom kod turko-Tatara i Germana. Njen sledbenik je i L. Niderle koji shvatanje autoktonističke škole smatra nečuvenim i dr.

Nezavisno od ovog intezivnog obrađivanja početka slovenske istorije i porekla Slovena, uporedna filologija dobila je osnove još u godini 1786, a godine 1815, svi jezici koji su onda smatrani kao srodni i sanskrt i keltski i gotski i latinski i grčki — a u tu grupu ušli su onda bili i finski i baltski i semitski jezici — nazvata je indoevropskom, kasnije indogermanskom, a u godini 1855 Bop je toj grupi pridodao i slovenski jezik.

Prema filološkim pretpostavkama, svi ti t. zv. indoevropski jezici proizlaze iz jednog zajedničkog jezika koji nikad nije bio savršeno ujedinjen. Taj jezik, kao izvor arijskih jezika, granao se na taj način što su se od njega odvojili razni dijalekti koji su za sebe stvorili celinu i diferencirajući se sve više od zajedničkog prajezika sve su se više razlikovali među sobom. Podelom, oni su, opet prema pretpostavci, otišli u dve velike grupe — u jednu koja broj 100 izgovara sa k-c-centum i, drugu. koja ga izgovara sa s-sata.

U prvu grupu otišli su: stari grčki sa svima dijalektizma, latinski sa italiskim, dve grupe, keltskog i dve grupe germanskog, zapadna: engleski, holandski, flamanski, istočna: gotski, danski, norveški. švedski, islandski. U drugu grupu otišli su sanskrt, iranski, jeremski, slovenski, litvanski.

Kad je bilo shvaćeno da je utvrđena indoevropska, ili indogermanska, jezična grupa, postavljeno je pitanje da li je postojao, kad i gde, narod koji je govorio praindoevropski jezik, praindogermanski, i stalo se na gledište da su ga govorili Arijanci.

No, ko su Arijanci?

Ovim je ponovo oživljeno pitanje rasa po kome su drevni Indoarijanci u dalekim vremenima bili zasnovali ceo društveni sistem.

Silazeći sa iranskih visoravni niz Svetu reku ka Benaresu — Varanjasu — i zauzimajući stopu po stopu zemlje, beli ljudi su odmah uveli svoj socijalni sistem deleći državljane u dva reda. Prvi red su zauzeli oni — beli — Arijanci — i podelili ga u tri kaste; bramane, kšatrije i vasje, u drugi red su stavili crne ljude — anasat — one koji su bez nosa i koje su nazvali Dasijus i od njih stvorili četvrtu kastu — sudre — roblje kome su zabranili svako mešanje sa belima. I indoarijski zakoni i veliki ep Mahabarata u svojoj poemi Bagavadgita, izrično zabranjuju mešanje rasa — bele, arijanske, sa crnom-varnja, kako su se po boji zvali Dasijusi.

I ovo je u glavnom tradicionalna podela.

Ali kraj osamnaestoga veka nije imao tako prečišćeno mišljenje o rasi. Oživljen na lingvističkoj osnovi — od Džonsa, Janga, Klaprota, M. Milera i drugih problem je rešen zaključkom da su Arijanci nadahnuti beli ljudi koji su dali sve stare civilizacije polazeći od slavni dana Indije i Egipta, Grčke i Rima pa sve do današnjice.

No, danas, ko su njihovi, neposredni, direktni potomci, u pravoj nishodnoj liniji?

Emancipovani od rimskog političkog i verskog misionarstva, evropski narodi su tražili drugi centar. Svaki romantičan, svaki ga je nalazio kod svoje kuće. Francuzi, kao deca revolucije, smatrali su da je revolucija misionarstvo a oni misionari. Nemci su verovali u svoje mesijanstvo a Rusi su, u ogromnom broju, shvatajući prozorče Petra Velikog, otvoreno prema Zapadu, kao duhovni prolaz za carstvo mudrosti, razumeli da treba da se opredele ili za francuze, ili za Nemce.

U ovakvim prilikama razne nacionalne istoriske škole poslužile su se filologijom kao pomoćnim sredstvom, pa kad su tamo argumenti bili nedovoljni. onda su se obraćali antropologiji.

Oslanjajući se na podatke iz Veda i Vedante i drugih predanja koja su sačuvana na sanskrtskom, a smatrajući sanskrtsku tradiciju kao najbližu praindoevropskoj, Nemci su stali na nepozitivističko gledište da su Arijanci i po običajima i po uređenju podudarni sa Germanima o kojima i Cezar i Tacit govore pišući o Germaniji, pa su pogrešno zaključili, uzimajući i Omera u pomoć, da su Arijanci Tacitovi Germani.

Ovim nemačkim tvrđenjem Slovenstvo je potiskivano iz indoevropske grupe, i njegova se prošlost ponovo obavijala tamom a i ono i njegova stara kultura imali su opet da se potraže negde među Mongolo-Tatarima. pa je u vezi sa tim i švedski antropolog, A Recius, publikovao u godini 1842 rezultate svojih somatoloških ispitivanja lobanja. On je došao do zaključka da postoje dve grupe — s obzirom na oblik glave — dolikocefalna i brakicefalna. U prvu je stavio Kelte, Grke, Rimljane, Inde, Persijance, Arape i Jevreje — dolikocefalna — u drugu Arnaute, Evropske Turke, Slovene, Etrurce, Baske, Letonce, — brakicefalna. Zaključio je da ove dve grupe nemaju zajedničko poreklo pa su Germani i Sloveni dva sveta od kojih je jedan drugog arijanizovao i predao mu reč. Razvijajući dalje pretpostavku da su Arijanci bili dolikocefalni. plavi i visoki, a smatrajući da Sloveni, kao

brakicefalni i crnomanjasti, imaju sličnosti sa turanskim plemenima, zaključio je da su Sloveni turanskog porekla — opet Mongoli!

Zatim je nastalo hijensko raskopavanje grobova i antropolozi su astronomskom preciznošću utvrđivali starost lobanja pa po utvrđenoj starosti klasifikovali ih po tome jesu li duguljaste ili okruglaste a zatim, jesu li bile plave ili crnomanjaste.

Pored Nemaca i mnogi engleski antropolozi smatrali su da su Arijanci plavi, visoki i dolikocofalni — Hakslej i drugi. A u Francuskoj, izuzev V. de Lapuža koji je blisko saradivao sa nemačkim antropologom Amonom, sa kojim je i izvesne poglede formulisao, i pod njegovim uticajem zastupao njegovu tezu — većina je zastupala shvatanje da su Kelto-Sloveni Arijanci i da su oni arijanizirali ostale.

Iz ove velike borbe antropoloških pretpostavka može se reći da je Nemačka, u samoj Nemačkoj, izašla pobedena.

U drugoj polovini devetnaestog veka, raspolažući svim prikupljenim materijalom, i lingvističkim i antropološkim, nemački javni radnik, Englez poreklom, X. Stjuart Čemberlen. stao je na gladište, u svome delu Osnovi XIX veka, koje je, izgleda, delimično postalo nemačko savremeno političko Jevanđelje, da je Tevtonska rasa izabrana rasa i nosilac evropske kulture, a u nju ubraja pored Nemaca i Slovene.

Žestoku borbu koja je do tada bila uperena protiv Slovena, okrenuo je protiv Jevreja. I to velikom žučnošću.

Pored lingvističkog i antropološkog raspravljanja o Arijancima i njihovim direktnim potomcima, raspravljano je i to gde su oni živeli. I po ovome pitanju dato je dosta pretpostavka:

Prema jednoj pretpostavci Arijanci su imali svoj prvobitni zavičaj u Južnoj Rusiji, a nadiranja na Istok vršili su severnom obalom Crnoga Mora ili severnom obalom Kaspijskog Jezera ili kroz Kavkasko Klance. Ali, prema arijanskoj flori, filolozi su odbacili pretpostavku o južnoj Rusiji zbog toga što u njoj ne uspeva sve ono za šta postoje nazivi u praindoevropskom.

A, pretpostavka migriranja obalom Kaspijskog Jezera nemogućna je zbog toga što se smatra da je Kaspijsko Jezero u dalekim vremenima bilo veće o čemu je i danas ostalo tragova na severnoj obali, a u tom slučaju i istočna obala se gotovo dodiravala sa pustinjom Ust Urt koja se nalazi između Kaspijskog i Aralskog jezera i koja pretstavlja neprohodnu smetnju za prelaz iz Evrope u Turkestan.

Prema drugoj pretpostavci, prvobitni arijanski zavičaj nalazio se u današnjoj Indiji ili Centralnoj Aziji. U Indiji pored ostalog i zbog toga što su se još i u današnjem induskom zadržale izvesne arhajične jezične karakteristike koje treba da pretstavljaju veliku starost i daleku arijansku tradiciju Indusa. Ali, i ta je teza, opet s obzirom na floru i faunu, odbačena.

S obzirom, dakle, na floru i na faunu Arijanaca, njihov prvobitni zavičaj nalazio se u severnom delu današnjega Balkanskog poluostrva, Mađarskoj, Slovačkoj, Češkoj, Moravskoj. A, graničio se sa Zapada Češkom Gorom i Austrijskim Alpima, sa Juga Balkanom, sa Severa Slovačkim planinama koje se jednim delom naslanjaju na Karpate i sa Istoka Karpatima. Nadiranje na Istok vršeno je tradicionalnim putem preko Dardanela i Bosfora, kroz Malu Aziju, dalje za Iran i Indiju. Ovu pretpostavku potkrepljuju i nedavna iskopavanja u Pteriji, u Kapadokiji.

Misli se da su ova migriranja vršena tako da su se daleki pradedovi današnjih Slovena, Afganistanaca, Indusa, Jermena, Arbanasa, kretali ka Istoku iz svoje prapostojbine, Grci jugu, a Germani, Kelti, Latini Severu i Zapadu. I to se migriranje odigralo u toku trećega milenijuma pre Hrista.

Danas se može s pravom potvrditi da su antropološki pokušaji neuspeli što izlazi iz rezultata do kojih je nedavno došao Dr. R. R. Šmidt, antropolog.

Na daljini od oko 80 km. jugozapadno od Nirnberga u mestu Ofnetu, on je našao veliki broj lobanja iz azilijanske epohe. Jedne su bile brakicefalne, druge dolikocefalne, iz čega je jasno da ni u tako dalekim vremenima na teritoriji Germanije, zoološki, nije bilo čistih Reciusovih ili Amon-Lapuževih Arijanaca.

No, ne može se uzeti ni filološka pretpostavka kao zakon na kome ima da se zasnjuje istorijska istina. Na ime, ne može se primiti kao tačno da su t. zv. indoevropski jezici proizašli iz jednoga prajezika ili iz raznih dijalekata istoga jezika. Tome shvatanju protive se i najnoviji rezultati u filologiji i filološkim istraživanjima. Ali, tačno je da je u toku milenija jedan iz t. zv. indoevropske jezične grupe vršio uticaj na ostale, na one jezike sa kojima se sukobljavao i da se, zajedno sa kulturom, nametao. To nametanje je nailazilo na otpor a otpor je uspevao da izvrši promene i u jednom i u drugom jeziku — gospodarskom i ropskom. Takvu pojavu mi imamo pred očima sa metropolskim latinskim jezikom i sa t. zv. romanskim jezicima koji su deformacija latinskog ali istovremeno deformacija i drugog jezika. Otuda, svi novostvoreni idiomi — kao rezultante jezika pobedioca i jezika pobeđenog — imaju ogromnu sličnost sa metropolskim ali među sobom imaju onoliko zajedničkog koliko su primili iz zajedničkog izvora.

Tim putem ima da se potraži izvorni jezik indoevropske grupe i tim putem ima da se traži arijanski narod ili, ako se hoće, arijanska rasa kao deo bele rase.

Dosadnji rezultati iz filologije sistematski pregledani i sređeno izloženi, dovoljni su da razreše ovaj problem i da na sasvim nov način predstavljaju istoriju drevnih Slovena isto kao i istoriju u opšte.

Po podeli indoevropskih jezika u dve grupe s obzirom na izgovor k-c i s. ispitan je stepen srodstva između raznih jezika iz iste grupe kao i srodnički odnosi raznih jezika iz raznih grupa. Po dosadašnjim rezultatima podela izgleda na sledeći način: slovenski jezik je, prema izgovoru otišao u grupu s. ali se tamo našao sa tako bliskim rođacima da je

filologija stala na gledište da su slovenski i irakski proizišli iz istog dijalekta arijskog jezika i da su, prema tome, ova dva jezika u prošlosti bili jedno. Zatim, nalazeći arhajične oblike jako zastupljene kod slovenskog, sanskrta i jermenskog pored ostalog i mešanje samoglasnika u, a, o, e kao i kratko e — filolozi su našli neobično blisku srodnost slovenskog, sanskrta i jermenskog. A upoređenjem slovenskog sa baltskim, zaključeno je da su i ta dva jezika morala postati iz jednog istog dijalekta praindoevropskog jezika.

Na ovaj način filologija je našla da je slovenski jezik neobično srodan sa svima jezicima iz grupe s i u tolikoj meri kao da je sa njima postao iz istog dijalekta praindoevropskog jezika.

Što se tiče srodnosti slovenskog jezika sa germanskim, kao jezikom iz grupe k-c, nemački filolozi, Fik i Šlajher, našli su takav odnos između slovenskog i germanskog, da su zaključili da i jedan i drugi jezik proizlazi iz istog arijanskog dijalekta. Ovo njihovo tvrđenje je od osobitog interesa i značaja i usled toga, što, pišući o srodnosti engleskog kao zapadno-germanskog jezika sa indoiranskim jezicima, priznati živi filolog, Džordž Grierson, veli u svome izveštaju o lingvističkim istraživanjima u Indiji, knj, I str. 96 god. 1927: „Indijanci i Iranci koji su potomci indoevropskog stabla imaju puno pravo da se nazovu Arijancima, mi Englezi ne“. iz čega izlazi da je zapadnogermanski toliko daleko od istočno-indoevropskih jezika, da se među njima ne vidi gotovo nikakva srodnost.

Iz ovih karakterističnih fakata da slovenski stoji, s jedne strane, u tako bliskom srodstvu sa indoiranskim kao da je sa njim proizišao iz istog arijanskog dijalekta i da on sa germanskim stoji u tako bliskom srodstvu kao da je i sa njime proizišao iz istog dijalekta a da su, s druge strane, germanski i indoiranski tako daleko među sobom — mora se zaključiti da se t. zv. indo-evropsko lingvističko srodstvo germanskog i indoiranskog zasniva samo preko slovenskog i njegovim posredstvom.

Drugim rečima. slovenski jezik zauzima centralno mesto u grupi indoevropskih jezika i filološki i geografski i u koliko mu je koji indoevropski jezik geografski bliži u toliko mu je bliži i filološki — (slučaj istočno-germanskog i zapadno-germanskog) i u toliko ima više arijanskog elementa.

Prema ovim zaključcima do kojih su došli strani filolozi — Fik, Šlajher, Grierson, Džajls i dr., za nas je potpuno i nesumnjivo jasno da su Sloveni starosedeooci gotovo na celoj svojoj današnjoj teritoriji, da su sa te teritorije, kao geografske centrale, vršili uticaj na susede, na Zapadu — Germane, na Istoku — Dasijuse, a i jednima i drugima, i Germanima i Dasijusima, dali reč — pa je zbog toga slovenski jezik centralni jezik izmišljene indoevropske grupe.

Da su Sloveni, kao Arijanci, vršili svoja nadiranja ka visijama iranskim i dalje ka Indu i Gangu tradicionalnim putem preko Bosfora, jasno izlazi i iz skorašnjih otkrića starih dokumenata u Kapadokiji, Hugo Binkler je u godini 1907 otkrio u Bogaz Keju, severo-istočni deo Male Azije. put Bosfor Iran, pločice pisane oko 1400 godine pre hrišćanskog računanja, a koje pominju vedska božanstva — Indru, Varunu it. d.

Ali, kao što se izvor t. zv. indoevropskih jezika nalazi u Slovenstvu, tako se prvi za sada poznati arijanski običaji nalaze očuvani u Vedama, za koje je Maks Miler mislio da počinju od 1200 g. pre Hrista - što je, s obzirom na hititske spise u kojima treba da se pominje i Indra i dr, omiljeni gromovnik u vedskim himnama, netačno. Haug misli da Vede datiraju od 2400 g. pre Hrista a B. G. Tilak ih penje na datum od 4000 g. pre Hrista. A, običaji drevnih Slovena, u koliko su poznati, zabeleženi ili inače očuvani, podudarni su sa običajima iz vedske i gotovo vedantske književnosti, iz čega izlazi da su i Vede i Vedanta, kao prva poznata arijanska predanja, tvorevina Slovena kao nosioca Arijanizma, kao naroda koji je arijanizovao t. zv. indoevropsku grupu.

To što se vedska i vedantska tradicija u glavnom izgubila kod Slovena a gotovo potpuno sačuvala i do danas kod mnogih indijskih plemena, dolazi otuda što su Sloveni primanjem hrišćanstva skoro sasvim izmenili svoj dotadanji život i običaje, a kod Inda, koji ni sami ne misle da su Vede njihov proizvod već da su ih dobili od bogova posredstvom mudraca koji su bili „mantradrašća“— proroci —Hrišćanstvo ni do sada nije doprlo a principi Rimskog prava ni do danas nisu razbili sistem tradicionalnih i osveštanih imovinskih i socijalnih odnosa.

Kad se, dakle, Slovenstvo nepristrasno posmatra sa naučno filološkog gledišta i kada se detaljno ispituju njegov prehrišćanski život i drevni običaji u koliko su se održali, onda i njegova i opšta istorija dobijaju drugi izgled.

Istorija Slovena prestaje da bude istorija naroda ili rase koja se ima smatrati kao udaljena od kulture za čitave vekove i prostore. Na protiv, kao Istorija Naroda koji je dao Reč. Vede, i Vedantu, ona postaje Opšta Istorija, Istorija nosioca one ljudske misli koja i danas, zračeci, izvire iz bezgranično prostrane i nesavrnjivo čiste, besmrtno Slovenske Duše, osvetljujući ostali deo čovečanstva.

DUŠANOVO ZAKONODAVSTVO I VIZANTIJSKO PRAVO

Početak devetnaestog veka nacionalizam je gromko zapretio da rastrgne nenacionalne države i izvojuje načelo samoopredeljenja. Austrija je bila prva ia udaru, ali ona se brzo snašla, i vrlo pametno. Prateći iz neposredne blizine kretanje slovenskih plemena i van svojih granica i u njima. Austrija je stvorila genijalni odbranbeni plan. Protiv Južnih Slovena imao je u prvom redu da se izvrši napad i sprovede na onaj način na koji su ga Nemci sprovodili prema Istočnim Slovenima: neprekidno, na svakom mestu, na svaki način, svakim sredstvom, sugerirati da su Sloveni niža rasa. Ta je sugestija kod zavojevača stvarala samouverenje. kod napadnutih gubljenje vere u sebe. Gubljenje vere u sebe ima kao posledicu potpuno priznanje tuđeg vođstva. Pored ovoga, za Austriju je bilo od naročito značaja i razbijanje Južno-Slovenskih plemena i fizički i idejno. To razbijanje je pomagao ceo bečki aparat od seoskog notaroša do Akademije Nauka na taj način što je neprekidno i svuda stvarao i sugerirao neku nacionalnu podvojenost kod Južno-Slovenskih plemena. Gaj je hteo Iliriju, ali je Kopitar hteo Slovenačku. On je

branio Vrazu da piše srpski jer je slovenački stariji i najstariji slovenski jezik, uz to očajno se borio i protiv ilirizma.

Ovako razbijanje Slovena sa Juga stvaralo je razne centre i ti su razni centri, pod visokom zaštitom „Nauke“, imali i naučno da opravdaju tezu raznih slovenskih jezika na Slovenskom Jugu, kao i to da na osnovu tih jezika stvori tezu o postojanju raznih Južno-Slovenskih naroda.

Ali je opšti nacionalistički pokret i kod nas podigao veliki talas. Ovaj veliki patriotski val prošloga veka kod nas je bio sračunat na to da nas izjednači sa zapadnim narodima koji su blistali u nedostižnoj kulturi. Ali, i njima kao nekada Vizantiji, mi smo se mogli približiti samo pomoću onoga što nam je zajedničko, pomoću hrišćanstva, jer ono što je bilo naše tuđa crkva već davno je bila proklela i anatemisala. A stidljivom prikupljanju slepačkih pesama nije bio cilj da pokaže neku kulturu srpskog dela slovenskog naroda, već da prinese istoriji materijal.

Ali, ni hrišćanstvo kao kultura, kao način shvatanja, kao pogled na svet, nije samoniklo, nije proizišlo iz naše kulture već iz vizantijske, te, prema ovome, naša savremena misao nije naša već vizantijska.

A sve je ovo rađeno u najboljoj nameri, iz patriotskih razloga pošto naučnih nema i baš zato, danas je nesumnjivo da rezultat takvog rada. pored najbolje volje velikih trudbenika, nije dao ni naučnog ni patriotskog rezultata, ni u opšte ni u pravnoj istoriji koja nas, ovde, delimično, zanima.

Kad je, u godini 1870, naš neumorni radnik. Stojan Novaković, objavio Zakonik Stefana Dušana, cara srpskog. 1349 i 1354 god., zajedno sa svojim pogledima na njega, Tekelijin, Rakovački, Hodoški i drugi prepisi Dušanova Zakonika već su bili objavljeni. Za Novakovićem, u godini 1888. objavljen je Atonski prepis. Po objavljivanju ovoga poslednjeg, Atonskog prepisa, koji je bio potpuniji, Novaković se ponovo vratio na rasmatranje Dušanovog Zakonodavstva

i naše kulture pa je, u svome članku O početku pisanih zakona u Staroj Srpskoj Državi, ponovo podvukao svoje ranije mišljenje da je Srpski Narod prijemom Hrišćanstva iz Vizantije, primio „i svu obrazovanost vizantijsku kao svoju, prilazio je kao deo u onu moralnu celinu kojoj je u to vreme Carigrad bio predstavnik i središte“, a od samorodnog zadržao je samo onoliko koliko nije smetalo novome. Pa, „iz toga uzroka, (verskog) ako u istoriji prosvete srpske ma čemu potražite početak, vi ćete ga naći ili među početcima Hrišćanstva među Srbima ili u Hrišćanstvu samom. Tražite li početak pismenosti — naći ćete ga u početku Hrišćanske književnosti i u prevodu Sv. Pisma; tražite li početak zabavne književnosti — naći ćete ga u hrišćanskim i još naročito u jeretičkim pričama, tražite li arhitekturu ili umetnost — naći ćete je u zidanju hramova. Privatni život, društveni red, svakolika uljuđenost nosila je nit hrišćanski. Hrišćanski i vizantijski tada se upravo u praktici smatralo kao jedno. Ono je bilo po hrišćanski što je bilo po vizantijski; ono pak nehrišćanski i paganski što je bilo po starim običajima-narodnim“... I borba naroda sa Vizantijom van zemlje i Vizantincima u zemlji, lomila mu je kosti za račun

hrišćanstva koje se identifikovalo sa Vizantizmom. Usled toga su Srbi pokršćavanje smatrali ne samo kao prelaženje u veru, nego još i kao jače podčinjavanje pod carsku vlast Carigrada. toga radi je bilo običaja da se i hrišćanstvo ostavlja kad se od vlasti carigradske odmetanje počne — K. Porfirogenit. prema S. Novakoviću.

I naš poznati istoričar i akademik Dr. St. Stanojević, našao je takođe da je: „Državnu, crkvenu, vojnu i administrativnu organizaciju, veru, književnost, prosvetu i masu elemenata materijalne kulture uzeo Srpski Narod većinom iz Vizantije ili sasvim ili ih je kalemio na svoje nacionalne ustanove, svoje nacionalne oblike“.

Protivno ovakvom shvatanju u odnosu na pravo izjasnili su se i mnogi i dobri srpski radnici ali su i oni nedovoljno potkrepljivali svoje mišljenje. (Mijušković, Gerasimović. Radojičić i drugi).

Dušanovim Zakonodavstvom, pored Srba, bavio se intenzivno i pre rata veliki broj ruskih naučnika a posle rata intenzitet toga interesovanja kod Rusa još je veći i u mnogo većim razmerima nego i kod samih Srba, jer su Rusi, na sramotu srpskih radnika, svojim trudom i radom osvojili gotovo sve naše katedre i za Staro Slovensko Pravo i za Staro Srpsko Pravo, pa su, pomoću rezultata iz te oblasti i oni dobili priznanje i od same naše Akademije Nauka. Međutim, ipak, i pored svih ovih velikih priznanja, koja su im učinjena, smatramo da ni ovi ruski naučnici kod nas kao ni oni srpski koji su Srpsko Zakonodavstvo pripisali Vizantiji ne samo da nisu dobro shvatili Dušanovo Zakonodavstvo već na protiv pa su i samo ispitivanje. (u koliko se ono nije sastojalo u parafraziranju S. Novakovića), upravljali rđavim putem u tolikoj meri da bi se moglo pomisliti da je sve rađeno pre u rđavoj političkoj nameri pošto se naukom ne da pravdati. Ova, da je tako nazovemo, naučna ruska animoznost prema poreklu našeg prava, ne dolazi iz zle namere, jer su Rusi naša braća, već pod presijom ruskog atavizma u historiografiji Slovena. Taj atavizam proizlazi još iz t. zv. „normanske teorije“.

Kad je Petra Velikog počela da rastrže želja da postane Bog u svojoj otadžbini i da joj da svetlosti i sunca, onda je on Rusiji otvorio prozorče prema — Zapadu. U godini 1725 sazidao je Petrogradsku Akademiju Nauka ali je u nju zabranio ulaz ruskoj misli i uveo nemačke naučnike. Pored nekih od ovih naučnika i Šlecer se počeo ozbiljno baviti istorijom davne Rusije, polazeći od Nestorova letopisa. Pisan o Rusima od kaluđera koji su služili tuđoj misli, ovaj letopis je bio doživeo da ga u Rusiji prvi analiziraju predstavnici opet strane misli, Prema Nestoru, u prostranim zemljama Istočnih Slovena vladali su neprekidni sukobi i kaos, tako da jednoga dana treba da je otišlo jedno izaslanstvo „preko mora“, u zemlju Varijaga, i kazalo

„Naša je zemlja velika i bogata, ali smo mi nesposobni sami da vladamo.

Pošaljite nam vaše upravljачe a mi ćemo ih služiti verno i odano.

Preklinjemo vas, dakle, dođite da vladate Rusijom, a mi ćemo vam robovati“

Nemački naučnici, sa katedre Ruske Akademije, objavili su naučne zaključke po kojima su Istočni Sloveni zbilja živeli u haosu, kao divlje zveri, zbilja molili Varjage da dođu u svojstvu vladara, da su Varjazi Normani, da su se smilovali i došli u Rusiju, da su u Rusiju uveli i svoju obrazovanost, i svoju veru, doneli i svoje bogove. uveli i svoje pravne ustanove i u opšte zaveli red pa čak i ime dali. Ova hrišćansko-nemačka teorija nazvata je normanskom teorijom i kao, najpre, oni kaluđeri iz letopisa, i ona je, kasnije, progonila rusku misao kroz čitav osamnaesti i devetnaesti vek.

Orijentisani „normanski“ Rusi su, kroz dva veka, mrcvarili svoj duhovni život i prinoseći ga na žrtvu ili bezsadržajnom volterijanstvu, ili hegelijanstvu koje je bilo atavistička manifestacija nadživelog Slovenstva kod Germana, ili semitskom materijalizmu kao dijametralno suprotnom suštini slovenskog uzletanja nebu. I sva njihova naprezanja, — od Petra Velikog do skorih dana, bila su upućena na to da Rusija dobije što više Sunca — od Zapada! U ovu grešku pao je i silni arbitar Evrope i Zapada, umni Aleksandar I, ruski car. Shvatajući da je zakonodavstvo racionalna tvorevina, i on je tražio pomoć od Bentema, Engleza, za reformu ruskog zakonodavstva. Ovako orijentisani ruski radnici su svaki posao na slovenskoj historiografiji preduzimali u ime normanske teorije, u ime Petra Velikog, u ime hrišćanskih kaluđera koji su nalazili da svet ne poznaje odvratniju rasu od slovenske. Gde nije bilo Varijaga tamo su dovođeni Vizantinci. Gde Nemci nisu bili uspeli da umešaju Normane u slovenski društveni život, kod nas, tamo su naši Srbi sa Rusima dovođili Vizantince. I to sa ponosom i iz rasnog častoljublja. A i Normani za Ruse i Vizantinci za Srbe treba da predstavljaju ponos, nacionalni ponos! Otuda je i došlo da su gotovo svi bratski ruski naučnici koji su se bavili Dušanovim Zakonodavstvom stali na gleđište da je Dušanovo Zakonodavstvo ako ne prepis Vizantijskog prava a ono vizantijska dopuna Vizantijskog prava, i sa ovom „vizantijskom teorijom“ oni su, kao nekadanji Nestorovi Rusi, a zatim kao Petar Veliki kod Rusa, uveli i kod nas strance kao nosioce obrazovanosti, negirajući samoniklost Dušanovog Zakonodavstva i njegovu samostalnost. Kao i nosioci normanske teorije u Rusiji (sa razlikom što su ovo Sloveni) i oni su kod nas osvojili univerzitetske katedre i ušli u Akademiju Nauka i svojoj netačnoj teoriji pribavili najviše naučno priznanje i omogućili joj najjači razorni uticaj.

Ali povrh svega odnos Dušanovog Zakonodavstva prema Vizantijskom pravu iz dana u dan izaziva sve življu diskusiju čija će poslednja reč, po našem mišljenju, neminovno i potpuno izmeniti dosadanji izgled i naše i Vizantijske istorije. No, radi određivanja ovoga odnosa potrebno je naći karakterne crte i jednoga i drugoga prava i zatražiti njihove izvore.

II

I Bizantijska i Srpska Srednjevekovna Obrazovanost vezane su za Balkansko Poluostrvo pa je, sa toga razloga, od značaja osvrnuti se najpre na njegovu istoriju.

Posle Tračana, prve upade na Balkansko Poluostrvo učinili su Kelti u četvrtom veku pre Hrista. Oni su doprli do Edese — Egeje, (Vodena) u maćedonskoj pokrajini Ematiji, gde su našli ogromno bogatstvo, specijalno kod kraljevskih grobnica. A za ovima, miran

razvitak Poluostrva i njegov duhovni i materijalni napredak neprekidno su ometali Rimljani za dugi niz vekova.

Posle bitke kod Tarenta, — 272 g. pre Hrista, kada su razorili grčku koloniju u Južnoj Italiji i opljačkali ono što nije bilo stavljeno pod mač i oganj, oni su zauzeli neka ilirska ostrva a zatim sklopili savez sa Grcima — Etolcima, Krićanima i ostalima — pa su, pod vođstvom Titusa Kvintiusa Flaminiususa, potukli kod Kinoskefale — god, 200, savez Maćedonaca, Tračana i Akarnanaca, koji je predvodio Filip V maćedonski kralj i, po rimskom običaju, priredili u Rimu veliki, triumfalni doček svome vojskovođi Flaminiusu.

Ovaj trijumf, prema Titu Liviju (XXXIV, 52), trajao je puna tri dana i puna tri dana pronošeni su opljačkano oružje, mermerne i bronzane statue, zlato i srebro u metalu i novcu, ogroman broj vaza, paradnih štitova od srebra i zlata i t. d.

Ali se Rimljani nisu zadovoljili samo ovim. Svaki pokušaj slobodoumnoga Balkana da se oslobodi grčko-rimske tiranije, davljen je u krvi a stanovništvo je pljačkano do gole duše.

Posle Flaminiususa i Kinoskefale. došao je Paul Emilije, nazvan Maćedonski, i Pidna u godini 168, pre Hrista, gde su Rimljani potukli Maćedonce i Tračane koji su, i pod Persejom, kraljem Maćedonije, sklopili savez za odbranu od Rimljana.

I trijumf Pavla Emilija Maćedonskog, posle pokolja kod Pidne, trajao je tri dana i u toku ta tri dana, prema Diodoru Sicilijanskom (XXXI, 8,10) prošlo je preko hiljadu i četiri stotine kola raznih štitova, trista kola kopalja, sarisa (duga maćedonska koplja), lukova i t. d., ogroman broj vaza, srebra, zlata, dragog kamenja i mnogo drugih predmeta građanskih i vojnih.

Ovaj trijumf opisuje i Plutarh u svome životopisu Pavla Emilija Maćedonskog.

Ali ni ovo nije bio poslednji rimski pohod na Balkan. Za Paulom Emilijom dolazi Metelus, i opet pokolj, i opet trijumf, za Metelusom dolaze svakodnevni krvavi pohodi na Iliriju, njena nadčovečanska odbrana i njeno delimično podjarmljivanje, pa Dardanija i Mezija koje prokonzul Kurion pljačka do gole duše, pa pad Panonije, Amantije i t. d., i Avgust utvrđuje granicu prema „Varvarima“ preko Vindelicije, Norika i Mezije.

Uz sve krvavije pohode, granica je pomaknuta prema Dakiji — Trajan — i prema Trakiji koja se vekovima očajnički borila za svoju slobodu i koju Lukulus stavlja pod oganj i mač.

Ovaj krvavi rimski cirkus, izvođen pomoću gladne najamničke vojske, pljačkaša, grekulusa i drugih uhoda, traje više vekova — sve dotle dok se Balkan potpuno ne pretvara u zgarište, pusto poluostrvo, poluostrvo bede i smrti, zašta je u glavnom Grčka odgovorna jer je ona dovela Rimljane na Balkan.

Savez Grčke i Rima, protiv Balkana, nije bio istorijska slučajnost. On je bio uslovljen njihovom zajedničkom obrazovanošću koja je, od Tarenta postala potpuno ista.

Pre Tarenta ne može se govoriti o nekoj samostalnoj rimskoj obrazovanosti za koju se bore Katon i njegova stranka, jer, tek od Tarenta javlja se prvi rimski pesnik, Livije Andronikus, ali Grk po poreklu, znatniji letopisac, Fabijus Piktora, piše grčki, a prema Makoleju gotovo celokupna latinska misao je grčkoga porekla.

Latinska književnost proističe iz vremena od posle drugog Panskog rata, sasvim se bazira na grčkim modelima, Latinska metrika, pesme; elegija, lirika, i dramska proizlaze iz Grčke. Najbolja latinska epska poezija je bleđi odjek Ilijade i Odiseje. Najlepše latinske ekloge su imitacije Teokrita. Najlepše latinske pesme su iz Hezioda. Latinske tragedije su rđav prepis Sofokla i Evripida. Latinske komedije su slobodan prevod iz Demofila, Menandra, Apolodora. Latinska filozofija je pozajmljena iz Portika ili Akademije, a veliki latinski besednici su imitatori Demostena i Lizijasa, i to sve u tolikoj meri da Horacije smatra da: *Graecia capta ferum victorem cepit: et artes intulit agresti Latio.* — Osvojena Grčka daje kulturu divljoj Laciji.

Grčka misao je bila od tolikog uticaja na Rim da je, on, prema Ad. Reinach-u, uzeo od nje načela

organizacije svoga carstva, i u pogledu političkom, i u saobraćajnom, i u administrativnom i u pogledu organizovanja dvora. Sve je to dakle, Rim pozajmio od Grka a zatim, po Renakovom mišljenju, predao zapadnoj Evropi.

Burnet: — Greek Philosophy, negira samoniklost i rimskog *ius gentium*-a. Ono je, prema njemu, još iz samoga početka dolazilo sa Juga, iz Južne Italije, najpre, a zatim kada su Rimljani došli u dodir sa Istokom, uticalo je na njih Helenističko pravo koje je vladalo Istokom.

Ali, od Sofokla do rimskih tragičara grčka kultura, koja je postala i rimska, toliko se degenerisala da više nije bila u mogućnosti da izvrši mirno, psihološko porobljavanje Balkana, bez neprekidnog posredovanja oružane ruke, tako da se na Poluostrvu vodila očajna borba koja je trajala mnogo vekova — najpre za sve vreme Rimskog Carstva a zatim, za sve vreme Vizantijske vladavine,

Goloruki, u nemogućnosti da odoljevaju rimskom čeliku i gvožđu, Balkanci, u koliko su bili slobodoumniji, u toliko su se lakše bacali u oganj samo da ne dopadnu Rimljanima živi u ruke ili su se povlačili dublje u nedostupnije krajeve i planine i tamo, dalje od rimsko-grčke kulture, pobožno čuvali svoje ognjište i tradiciju.

A na Poluostrvu besneo je rat. Rat unutra i rat spolja. Unutra, neprekidna borba zavojevača i meštana, međusobna borba zavojevača zbog podele plena — građanski ratovi. Spolja, neodoljivi talasi Varvara zapljuskuju granicu iz dana u dan. Za njih je Rimsko Carstvo društveni zločin i čim padaju u njega, u Italiju, odmah razbijaju latifundije a zemlju dele onome ko je obrađuje — (Montesquieu, *De l' Esprit des Lois*, tome II, livre XXX. 7, 6).

Ova borba je, najzad, razorila jedinstvo Rimskog Carstva. Balkanska plemena, posle tako dugih i očajnih borba, uspela su da u početku IV veka, nametnu Carstvu svoju misao, varvarskoga cara, Konstantina Velikog.

Varvarin, ne znajući ni grčki ni latinski, on osniva 11. maja 330 g. novu prestonicu — Bizant, na Bosforu, u staroj megarskoj koloniji, a na opustošeno Poluostrvo naseljava 300.000 Varvara — Sarmata. Posle njega, Julijan Otpadnik, da bi što dalje otišao od Rima i njegove misli — odriče se Hrišćanstva, a Rimljani, neobavešteni, smatraju da je sasvim pao pod jelinski, paganski uticaj, i nazivaju ga „podmukli Grk“ i ako on uvodi obožavanje Mitre, arijskog božanstva svetlosti, koje nema nikakve veze ni sa starom grčkom verom, ni sa starom Grčkom.

Ova borba balkanskih Varvara protiv rimo-grčke misli — t. zv. romanizma, završuje se time što, po smrti Teodosija, t. zv. Velikog, godine 395, Carstvo se deli na Zapadno i Istočno, a Istočno dobija svoje sopstveno ime — Vizantija.

Pri podeli, Vizantija dobija ceo Balkan gotovo do linije Beograd-Skadar, ali u njoj još ostaje rimsko načelo organizacije, i u godini 399. potpuno odstranjuje Varvare iz državnih poslova. I dok, u godini 476, Varvari udaraju na Rim i osvajaju ga, Vizantija ostaje, ostaje još čitavih hiljadu godina i još čitavih hiljadu godina nastavlja neprekidnu i divlju borbu koju je Rim uveo i spolja i unutra, a još čitavu hiljadu godina na jednoj strani, varvarskoj, pravi zgarište, na drugoj, romejskoj, bes,

Po odstranjenju Varvara iz državne uprave Vizantija je i dalje zadržala i rimsku organizaciju, i rimski jezik i rimska zvanja ali pod neodoljivom presijom žilave i zdrave varvarske borbe, njihovih običaja i težnja, od 7 veka uprava se temeljito preuređuje. Grčki postaje službeni jezik, rimska eparhija, kao građanski okrug, pretvara se u tem kao vojni okrug koji igra presudnu i najveću ulogu i u građanskoj upravi pokrajina.

Na vrhu zemaljske uprave car sa ministrima, logotetima, i Državnim Savetom kao administrativnim sudom. Uz cara vojska kao najmoćniji i najugledniji činilac. Stalni kadar obrazovan od vojnika podanika raspoređen je u posade po pokrajinama, temima. Na čelu vojnog tema je vojni starešina, strateg. Uz vojnike podanike obrazuje se i carska garda, heterija, od stranaca u glavnom. Proslavljeni vojnici naoružani su velikim sekirama. rampaja. Njih poznaje i naš narod i, dajući svoj sud o njima, karakteriše ih svega jednom rečju — rmpalije.

Zemlja podeljena na teme i na čelu svakog tema vojno lice kao predstavnik države i vojne sile, strateg, neposredno potčinjen vasileusu. Uz njega, u svakom temu, predstavnici građanske vlasti protonator i sudija čija je dužnost da obavlza pravosuđe i vodi finansije u temu.

Ali su i protonotar i sudija, i pored toga što ovaj ima prava da se obraća i caru neposredno, pod upravom stratega kao vojne vlasti.

Temski sudija, pored stratega koji pomoću oružane sile drži okovima porobljene krajeve, imao je da pazi na poštovanje starih običaja u područnom kraju. Prema odluci cara Justinijana, Varvarina, on nije smeo po ranije uobičajenoj praksi u Rimskom pravu, da traži mandat od cara (naredbu, odnosno odluku sa zakonskom silom) za rešenje kog pitanja iz pokrajinskog pravosuđa, već je to pitanje imao sam da presudi po postojećim običajima kraja. Ako nije bilo u tom pogledu ustaljenog običaja, imao je da presudi po analogiji.

A po nalogu i svih drugih vladara on je imao da „čuva stari red“ (Diehl, Byzance, str. 61) što opet znači da sudi po običajima kraja u kome vrši sudijsku službu.

Pored tema kao vojno-građanskih upravnih jedinica, Vizantija se delila, kao hrišćanska država, na crkvene pokrajine, mitropolije, arhiepiskopije, episkopije. Na čelu tih crkvenih organizacija nalazio se patrijarh na vrhu, pa mitropolit, episkop i t. d. Načelno, vizantijska „vaseljenska“ crkvena uprava i vizantijski car, trebali su imati odvojene interesne sfere. Ali, crkva je bila potčinjena caru pred čijom su se željom i u odnosu na izbor patrijarha i inače „mitropolit priklanjali, kao što i treba“, i birali ono lice koje je car odredio (Diehl, isto, str. 165). Pa, ne samo to. Car je predsedavao i crkvenim saborima i uticao na donošenje odluke i na red u opšte: Na ovaj način i carigradska crkva, kao i rimska, igrala je ulogu služavke u zavojevačkoj politici, samo je razlika bila u tome što je carigradska radila za račun cara a rimska je direktno harangirala protiv, usled čega je padala u ružniji položaj i usled čega je i dolazilo do sukoba između njih dve.

Tako potčinjena državi, koja se, sa svoje strane, nalazila u rukama cara zavojevača, vizantijska crkva je bila zavojevačka ustanova.

Vrhovni poglavar vojske, kao čisto vizantijske ustanove, i po sastavu i po organizaciji, koja je stajala u Vizantijskoj državi na prvom i najvišem mestu; vrhovni poglavar vizantijske crkve koju su mu „vaseljenski“ vizantijski patrijarh i „vaseljenski“ vizantijski sveti sinod stavili pred noge, car je samo ostavljao sudstvo po strani jer je ono, po osveštanom političkom načelu „ne diraj u mirno“, imalo da „čuva stari red“ poštujući običaje onoga kraja u kome služi.

Kao svemoćan. car je, dakle, bio izvor i utoka sve vlasti. U njega se slivala vojska, u njega se slivala crkva, u njega su se slivale sve želje i svi zahtevi, i od njega su išle sve nagrade, sva postavljenja u činovničkim zvanjima i sve kazne. Njegova moć je predstavljana kao bezgranična i u okviru države i van toga okvira.

Jednom reči, vizantijska uprava je potpuno usredsređena u rukama cara koji je svemoćan i neograničeni gospodar.

III

Varvari, u koliko nisu morali, nisu usvojili vizantijski sistem uprave. A među Varvarima je bilo najviše Slovena — „svuda, i u Mačedoniji, i na Strimonu, i na Solunskom Zalivu, i u Tesaliji, i u Grčkoj do na kraj Peloponeza“ (Diehl, isto str. 76) i na svakom mestu.

Srpska država, protivno svojim tradicijama, prima vizantijsko načelo carstva, ali i to tek pod uticajem Dušana, kao potpunog vizantijskog đaka. I to ne u cilju zavojevanja već odbrane istim sredstvom. Inače, u svemu se „čuva stari red“ a u privatno-pravnim odnosima u potpunosti. jer narod ima svoje drevne običaje koji su osveštani i u koje se ne dira, a u javno-pravnom pogledu, sadržajno, Srpska država, na suprot Vizantiji. ostaje staleška.

U srpskoj državi i Dušanovom pisanom zakonodavstvu vojska ne igra, kao u Vizantiji, najvišu ulogu. Ona i ne postoji po vizantijskom uzoru. U srpskoj državi najviši povlašćeni stalež je sveštenstvo. Crkva, kao verska ustanova, bila je povlašćeno pravno lice. Organizovana po vizantijskom sistemu, ona je imala čitavu gradaciju činova i zvanja koji su se i kupovali i čitava ta gradacija činova i zvanja slivala se u „vaseljenskog“ patrijarha koji je u Carigradu služio cara i celu svoju „vaseljensku“ crkvu stavljao caru pred noge sve dok i Sloveni nisu bili primili Hrišćanstvo.

Vizantijska ustanova, eksponent Vizantije, nosilac i pretstavnik vizantijske ideje o organizaciji, crkva kao organizacija, kao ustanova, nije imala simpatije Srpskoga naroda, a sveštenstvo, koje je kod Srba, po običajima otaca, imalo zajedno sa vladarom da služi Bogu, gubilo je velike prekrišćanske simpatije utoliko u koliko je služilo Vizantiji i u koliko ga je Carigrad korumpirao.

Organizovana kao sredstvo za stvaranje vizantijskog nacionalizma, i jedinstva duha, crkva je davala grčka imena sveštenicima i kaluđerima u svima narodima Vizantije. A, služeći se crkvom kao sredstvom za postizanje ovozemaljskih, zavojevačkih političkih ciljeva, Vizantijsko carstvo nije uspelo da podigne svoje sveštenstvo na onaj rang i onu visinu na kojoj je ono bilo i kod prehrišćanskih Srba.

I ako je naš narod primio od Vizantije i crkvu i njenu punu organizaciju, on nije, dakle, primio uz to i onaj potčinjeni položaj sveštenstva koji je imalo u Vizantiji, već je svome sveštenstvu zadržao onaj položaj koji je imalo...i pre Hrišćanstva — povlašćeni, i dok je u Vizantiji vojska držala prvi red, u Srbiji, i do Dušanovog zakona i posle, sveštenstvo je bilo prvi, najviši stalež, nosilac nauke i misli, sa svetom misijom služenja Bogu, istini i precima koji su, prema staroj veri, postajali sveti. A, voljeno je u onoliko ukoliko je, i pored vizantijskog uticaja na crkvenu organizaciju, uspelo da ostane narodno i rasno i ne izneveri svetu narodnu tradiciju služenja nebeskom carstvu. Jasno je da u ovakvom određivanju sveštenečkog položaja u Srpskoj državi ne samo da Vizantija nije uticala na srpsku misao i Dušanovo zakonodavstvo, već je, na protiv, pod uticajem srpske misli, vizantijsko sveštenstvo povelu borbu za poboljšanje svoga položaja i izazvalo teške potrese u Vizantijskoj državi po prijemu Hrišćanstva od strane Srba. Povinujući se i u ovom pitanju narodnoj tradiciji i sam car Dušan, na svome zakonodavnom Saboru, sebe je stavio ispred vlastele a ispred sebe stavio je sveštenstvo.

No, i ako sveštenečki red treba staviti na prvo mesto u Srpskoj državi i pre Hrišćanstva, i pre Dušana, ne treba shvatiti da je sveštenstvo vršilo najvišu vlast u današnjem smislu podele vlasti. Ne, predstavnik nauke i znanja, ono se shvatalo kao mozak i um svoga vladara koji mu je ukazivao svu pažnju i sa njime se savetovao o državnim poslovima

koje je kao vladar obavljao. A sam vladar, koji je po shvatanju Slovena, predstavljao i um i silu, održavao je ravnotežu između sveštenstva, uma, i vlastele. sile, i štitio najniži red. Na taj način on je i kod Slovena u opšte i kod Srba posebno, kod kojih je osećanje pravde neobično razvijeno, shvatan kao činilac društvene ravnoteže, a poštovanje sveštenstva je bilo poštovanje uma, a ne snage i sile.

Ogromna narodna ljubav prema svome sveštenstvu obnovljena je bila opet kada se, za vreme Turaka, naše sveštenstvo potpuno emancipovalo vizantinizma i stavilo, po svojoj praiskonskoj tradiciji, u službu nebeskog carstva — saobrazujući svoj rad duhovnim stremljenjima svoga naroda. slobodi i Bogu.

Po sveštenstvu dolazi vlastela kao drugi povlašćeni stalež koji se razvio iz praiskonske slovenske vladalačke pratnje, oružnika, družine. Taj stalež ima pravo nasleđivanja državine baštine sa koje daje vladaru izvesan danak — soć — kao znak priznanja svoje potčinjenosti,

odaje se vojničkom pozivu na ceo život i daje vojsku u slučaju rata.

Obrazovanje baštine, arijske batike, i nasleđivanje njene državine, smatrano je kao povlastica usled toga što je i kod drevnih Slovena i kod srednjovekovnih Srba zemlja pripadala državnoj organizaciji i deljena u obradu, te nije moglo biti reči o nasleđivanju svojine kao kolektivne. U svojini je pripadao samo salaš, kao stan i okućje. Davanje pak soća nije predstavljalo dažbinu kao opterećenje već kao priznanje da je vlastelinska država svojina celog naroda, u čije ime vladar njome raspolaže kao narodni punomoćnik. Usled toga je porodica umrlog vlastelina caru vraćala i konja i oružje kao državnu svojinu datu ratniku na raspoloženje dok je u službi.

Ni srpska vojska nije bila organizovana po uzoru na Vizantijsku. Vizantijski vojnici, rmpalije, bili su neprekidno pod zastavom i raspoređeni u posade po raznim temima, dok je srpska, predvođena vlastelom, bila narodna vojska i okupljala se samo u slučajevima potrebe. Izuzetak su činili stalni granični stražari koje je zakon nazvao krajišnicima

Pored vlastele, u zakonu se govori i o nižoj vlasteli, maloj, vlasteličićima a svi skupa, sveštenstvo, vlastela velika i mala, sačinjavali su Sabor Zemlje Srpske koji se savetovao sa svojim vladarom o upravljanju državom.

Stalež su sačinjavali i seбри, a red sebra sastojao se iz svih slobodnih podanika koji nisu pripadali kome od pomenutih staleža — sveštenstvu, vlasteli ili vlasteličićima.

Iz ovo nekoliko redova vidi se da su Vizantijsko i Dušanovo Carstvo bili organizovani po dva potpuno različita načela, na dva dijametralno različita načina. Vizantijsko, kao i rimsko, po novijem, zapadnom, individualističkom, apsolutističkom, centralističkom. Srpsko, po starijem istočnom, — staleški, kolektivistički, savezno. Prema ovome, Vizantija nije imala nikakva uticaja na načela organizovanja Srpske države, jer su načela te organizacije daleko starija nego i Vizantija, nego i Rim. Na protiv, naginjući

feudalizmu, i Vizantija je odstupala od svojih načela organizacije i time se više približavala srpskoj staleškoj organizaciji.

Pored upoređenja koje smo izveli između Srpske države i Vizantije s obzirom na načela državnog uređenja, smatramo da je još ostalo izvođenje utvrđenja principa privatnog prava jedne i druge države. Ali, i za to pitanje mi moramo naći izvore jednoga i drugoga prava.

IV

Po našem mišljenju grčko-rimski odredi osvajali su Balkan postepeno, nastupajući najpre dolinom Vardara a zatim Morave. I leva i desna strana, kao planinska i krševita, primale su u svoje okrilje nepobedive ostatke balkanske vojske i iza Kinoskefale i iza Pidne. U tome kršnom okrilju plemena su čuvala svoju reč, veru i običaje. Uzmičući, Maćedonci su se sklanjali do prijateljskih ilirskih krševa, a Traćani, najvećim delom odvojeni od Ilira, postepeno su se povlačili planinskim klancima istočnoga dela Balkana, a odatle ka Bosforu i Crnom Moru, I Iliri i Traćani su (prema mišljenju O. Hofmann-a, Die Makedonen, ihre Sprache und ihre Volkstum, Gettingen, 1906) pripadali t. zv. arijskoj jezičnoj grupi s. kao i Sloveni, a Maćedonci grupi k-c.

Po definitivnom zauzimanju Balkana, Avgust je, da bi nemirnu periferiju približio središtu, preuredio upravu. U centrali je povećao broj činovnika, Italiju podelio na okruge, a porobljene pokrajine na senatske i carske oblasti. U privatnom pravu sa njim počinje doba t. zv. rimsko pravo. To doba traje sve do Aleksandra Severa — god. 235.

Rimsko pravo je, do Avgustova vremena, pred-stavljalo u glavnom jedan prost, pregledan sistem sređenih načela i ujednačenih principa koji su bili sadržani u zakonima XII tablica. Ali, kada je Rimsko carstvo, preko bujica ljudske krvi, porobilo balkanska plemena, ono je htelo i da ih drži u podčinjenom položaju i sa najmanje žrtava. U tome su im, kao što i Cezar kaže u svojim izveštajima o Galskom ratu, mnogo pomagale čitave legije uhoda i dostavljača koji su doprinosili da se blagovremeno osujeti kretanje masa. U koliko su gorštaci mirovali, u toliko su se i Rimljani dalje sklanjali.

Rimljani su odmah shvatili da ne mogu da se mešaju u privatno pravne odnose, niti su imali pretenzija da te odnose regulišu svojim zakonima, zakonima iz Italije i Centrale. To je i psihološki i stvarno bilo nemoguće sa mnogo razloga. Jer su balkanska plemena već imala svoje pravne običaje, jer su se načela njihovoga prava, sa kolektivnom notom, dijametralno razlikovala od načela Rimskoga prava kao individualističkog. A, da bi što sigurnije i što lakše zadovoljili svoje nemirne podanike, Rimljani su u sudsku praksu uveli responsa prudentium koja se mogu smatrati kao najneposredniji izvor celokupnog sistema klasičkog rimskog prava, koje je postalo tek zauzećem Balkana a za mnogo vekova nadživelo Rim.

Kada je rimski sudija imao da presudi kakav spor, on se nije rvao ni sa pravnom logikom ni sa pravnom filosofijom. Za Rimljane su te suptilnosti bile teško shvatljive. On je,

prosto, na izvestan način, pitao uglednog meštana kako spor da presudi. Po dobijenom odgovoru je i presudio.

Masa takvih odgovora predstavljala je zbirku liber responsarum i služila kao prečišćen materijal za kodifikaciju, U ovim slučajevima je rimski sudija bio dakle samo pravni kompilator. A, pošto je u pravosuđu jedna strana uvek nezadovoljna, ovim je rimsko sudstvo za svoje presude svaljivalo svu moralnu odgovornost na meštane, sugrađane onoga koji je gubio.

Shvatajući ogroman značaj ovih responsa Avgust je pravne savetnike uzeo u zaštitu a na njihov responsum stavljao pečat šefa države. Ali, poreklom Rimljani, Avgusti su stvarali autoritet onim pravnim savetnicima koji su bili takođe Rimljani po poreklu, — Julijan, Gaj, Papinijan, Ulpijan, Paul, Marcijan i dr.

Ovaj sistem zadržali su svi Avgustovi naslednici.

Pored ovoga najglavnijeg i gotovo jedinog izvora za privatno pravo, klasično doba je znalo za edicta, decreta, rescripta, mandata i t. d. ali svi ovi izvori su ili za odluke javno-pravnog karaktera, ili za ona privatno-pravna pitanja koja nisu dobila responsum.

Ovakav rad rimskog pravosuđa nije u stvari išao na izgrađivanje prava, ni njegovo sistemisanje, jer, sudstvo je presudama svojim samo konstatovalo običaje, koji su, u raznim krajevima, bili različiti. Ali ono niti je moglo niti je htelo da vrši izjednačenje tih običaja i na taj način stvara ujednačen pravni sistem.

Ni sam Rim nije bio svesan neizgladivosti ovoga pravnoga šarenila u svojoj državi gotovo sve do velikog Varvarina, Nišlije, Cara Konstantina. On je pokušao da izjednači pravo u oba dela rimske države na taj način što je, godine 321, doneo zakon o ništenju pravnih zbornika svih italijanskih pravnika Ulpijana, Papinijana, Gaja, Paula, Marcijana kao pravne običaje zapadnoga dela carstva. Po beznačajnom trenju, veliki političar je zapadni deo carstva zadovoljio time što je u godini 327 priznao zakonom valjanost samo Paulove zbirke koja je i dalje ostala neprimenjivana.

Po Konstantinu se išlo njegovim stopama i taj ogroman put potvrdio je Justinijan koji je, uz pomoć svoga velikoga pravnika, Tribonijana. kasnijeg Ministra pravde, gotovo usvojio Konstantinov zakon za celu svoju carevinu, Vizantiju. No, kako je u to vreme deo zapadnog carstva bio pod vlašću Teodoriha, kralja Istočnih Gota, — Italija, i zapadnih Gota — Španija, ono se, u delu pod zapadnim Gotima, služilo Alarihovim brevijarom Breviarum Alaricum koji je bio izdao Alarik. Ovaj je zakon važio samo za Rimljane i bio sastavljen iz Papinijana, Hermogenijana, Paula, Gaja, u glavnom iz onih pravnika koje je Konstantin bio zabranio. Na ovaj način se potpuno utvrdila razlika između Istočnog i Zapadnog carstva i u pravu.

Godine 529, pri osvajanju Italije, Justinijan je i u nju uveo svoj zakonik.

Posle Konstantina i Justinijana Varvari su se i dalje bavili kodifikacijom. Godine 833. Vasilije Mačedonac izdao je nove Pandekte. t. zv. Vasilike, i oko godine 878 njegova dinastija, sinovi suvladari. izdali su Prohiron nomos (priručni zakonik). Pored ovoga sistematisani su izvodi u Sinopsis major i sinopsis minor. A, u XIV veku i solunski pravници su radili priručnike — Harmenopulos i Mat. Vlastaris. Na ovaj način iskristalisala su se dva potpuno različita prava Vizantijsko koje je postalo potpuno zasebno i Rimsko Alarihovo, koje je takođe već davno bilo odvojeno.

V

Samostalno i odvojeno od Rimskog, Vizantijsko pravo se mnogo približavalo Srpskom čak i u onim načelima koja su se kod Srba zadržala još od pamtiveka. Dušanovo zakonodavstvo bilo je sačuvalo drevnu kolektivnu odgovornost koju je Vizantija počela da usvaja tek u XIV veku.

Najmanja zajednica koja je po Dušanovom zakoniku odgovarala krivično alternativno jeste kuća. Prema članu 71 za krivca je odgovarala samo ona kuća koja nije htela da ga izda. a ako je krivca izdala ona je bila oslobođena svake odgovornosti. Sasvim je drugojače stajalo sa čl. 52. Prema njemu kuća je odgovarala za neveru i pored toga što je i krivac lično bio uhvaćen.

Sem kuće zajednički je odgovaralo i selo kao pravno lice, Njegova odgovornost predviđena je čl. 20, 77, 99, 111, 145, 169. I grad je, u smislu čl. 169, bio odgovoran. Odgovornost veće i najveće zajednice, okoline, predviđena je čl. 58, 100, 126, 158, 191.

Karakteristika ove kolektivne krivične odgovornosti je u tome što je ona materijalna, u vidu globe. Ta zajednička odgovornost, kao specijalna, povlačila je vraždu kao specijalnu kaznu. I ako je vražda prastara slovenska naknada koju je plaćala zajednica. ona se održala čak i u Dušanovom zakoniku. Istina, nju pominju svega tri člana; samo jedan, čl. 20, kao kaznu, a čl. 103 i 183 određuju nadležnost suda za njeno izricanje. Prema ovome, suština vražde nije u tome što se ona dosuđuje kao naknada za nepronadenog ubicu — za ubistvo, već u tome što je ona korelativ kolektivne odgovornosti, materijalna naknada koju kolektiv plaća. To se jasno vidi i iz samoga značenja njene reči. Jer, kad se na reč za staroslovensku opštinu, vrv, poznatu starim Rusima, koja je bila dužna da da vraždu, doda reč da, onda se dobije reč vrvda. Prema zakonima jezika ovo se postepeno pretvorilo u vražda.

Ova ustanova zajedničke krivične odgovornosti potpuno je različita od rimskog shvatanja pojedinačne kriv. odgovornosti. Vizantijsko pravo je, pod uticajem srpskog, i samo počelo da usvaja ovo načelo.

Sem ovoga Dušanov zakon je genijalno sačuvarao i starodrevnu stalešku relativnost kazne prema staleškoj relativnosti. Ovo se osobito jasno vidi i u sistemu krivičnih dela protiv ličnosti.

Država je sastavljena iz četiri društvena reda. Prvi je sveštenstvo i sveštenikovu ličnost Zakon najviše ceni i štiti. Po čl. 95 ko ubije svešteno lice kažnjava se smrću. Smrću se, dakle, kažnjava i vlastelin za ubistvo sveštenika, a prema čl. 94 za ubistvo vlastelina ni sebar se ne kažnjava smrću već novčano sa 500 perpera i sečenjem obe ruke. Ako, po istom propisu, vlastelin ubije sebra plaća 1000 perpera.

I kod odvođenja, silovanja ova je relativnost sprovedena do tančina. Prema čl. 53 vlastelinu koji je odveo, silovao vlastelinku, sekle su se obe ruke i nos, a sebar za silovanje, odvođenje vlastelinke, kažnjavao se smrću. Ako je nasilno odvođena devojka iz svoga reda, sebar, kažnjavalo se istom kaznom kojom i vlastelin za vlastelinku — sečenjem obe ruke i nosa. Ovaj staleški sistem sproveden je i kod uvrede.

Prema članu 50 vlastelin koji je opsovao i osramotio vlasteličice plaćao je 100 perpera, a vlasteličić koji je opsovao vlastelina plaćao je 100 perpera i bio batinan. A prema čl. 55 sebar za psovanje vlastelina plaćao je 100 perpera i osmudio se, a ako je vlastelin ili vlasteličić opsovao sebra plaćao je 100 perpera. Prema čl. 95 ko je samo opsovao svešteno lice, a ne i

osramotio kao u čl. 50, kažnjavao se 100 perpera — Prema članu 97 ko je čupao vlasteosku bradu kaznio se sečenjem obe ruke, a ako je, prema čl. 86. sebar sebru čupao bradu kaznio se 6 perpera. Staleški je odnos sproveden i kroz čl. 85 koji je vlastelina kažnjavao za babunsku reč 100 perpera, a onoga ko nije bio vlastelin globom od 12 perpera i batinanjem.

Pored ovoga i sudski postupak je sačuvao drevne starine, udavu, svod, obličeniye, maziju i dr. u čl. 84, 92, 106, 150, 180, 193.

A i ta načela iz postupka Srednjevekovne Srbije kao i sve ostalo u Dušanovom zakonu, potpuno je suprotno osnovnim načelima Vizantijskog prava. Sličnost, odnosno podudarnost, pokazuje se samo u onoliko u koliko su u Vizantijsko pravo prodrli srpska pravna načela. U koliko je Vizantija, kao međunarodna država primila pravo i Srpskog Naroda.

Korelativno vraždi kao sistemu kolektivne kazne Srednjevekovna Srpska Država imala je i sistem kolektivne zemljišne svojine. Kao i u sistemu kaznenog prava, najmanja kolektivna jedinica bila je kuća. Ona je bila kolektivna jedinica u toliko u koliko su u njoj nepodeljivo živeli „ili bratenci, ili otac ot sinov, ili in kto“. na jednom ognjištu“, čl. 70. Prema ovome, kuću kao kolektivnu jedinicu u građanskom pravu, sačinjavali su i nerođaci samo ako su živeli na istom ognjištu a imali zajednicu imanja. Ali, ovo imanje, po našem mišljenju, bilo je dvojakog karaktera, delom je bilo kućevna svojina a delom tuđa, zakupna, kolektivna što jasno izlazi iz čl. 67 gde se kaže „da otroci i meropsi — koji sede zajedno u jednom sele... kako platu plaćaju i rabotu rabotaju tako zi i zemlju da drže“...

Samo je, po našem mišljenju, okućje sa kućom bilo privatna svojina, oslobođena svakoga tereta i dažbine. Druga jedinica sa kolektivnom zemljišnom državinom je selo. To jasno

izlazi i iz čl. 79 i iz čl. 80 gde se govori o sporovima zbog seoskih međa. Svako je selo, po našem mišljenju, imao svoj atar i taj je atar delio na kuće, po glavama. Stanovnici sela, odnosno kuće, plaćali su izvesnu zakupnu sumu i rabotali su rabotu držaocima sela. Ta je zakupnina bila u glavnom u prirodu i od nje je izvesan deo odlazio u seoske koševe za slučaj rđavih godina. Pored sela kao kolektivne jedinice, javljala se i baština. Baština se, često, sastojala iz više sela i sva ta sela podpadala su u državu — državinu onoga kome je baština bila dodeljena — obično vlastelinu.

Karakteristika baštine je bila u tome što je ona imala i radnu snagu, Sem baština na uživanje su dodeljivane i pronije i metohije i t. d. Sopstvenik zemlje bio je Bog i Narod, a u mesto jednoga i drugoga vladar se, kao predstavnik naroda, javljao kao vlasnik zemlje, čl. 49, 81, 101, 110, 114, 116, 119, 132, 139, 146, 176, i vršio dodeljivanja.

Dodeljivanje zemlje vršeno je samo u državinu a nikako u svojinu.

Da ni baština nije predstavljala privatnu već državnu kolektivnu svojinu na zemlji vidi se jasno iz čl. 137 u kome se kaže: i što zapisuje car baštine, komu zapiše selo, da jest logofetu 30 perper za hrisovulju, a komu župu - od svakoga sela 30 perper, a dijaku za pisanije 6 perper. Iz člana 144 jasno se vidi da je vlastelin imao u svojini samo kuću a ni sela ni župa nisu bili njegova svojina.

Ova karakteristika baštine ne kao svojine, već kao državine, još najbolje se vidi iz čl. 174 gde se jasno i izrično kaže da „ljudije zemljane koji imaju svoju baštinu, zemlju i vinograde i kupljenice, da su voljni ot svojih vinograd i ot zemlje, u prikiju odati, ili crkvi podnositi, ili prodati, iz čega je jasno da se moglo prodati „ot svojih vinograd i ot zemlje, u prikiju odat“. Ali od baštine ne. A još jedna karakteristika je velika i jasna, da se ni ta slobodna zemlja nije mogla cela dati ni prodati nego „ot“ nje što znači da je okućje bilo zaštićeno.

Da baština nije bila očevina i da je na njoj car imao, u ime naroda, pravo svojine, vidi se i iz člana 57 koji naređuje da se vlastelinu koji učini zlo priselici država (državina) uzme a ina da ne dast.

Da su držaoci baštinu dobijali na uživanje od cara, vidi se i iz čl. 39 i iz čl. 40 a da su je mogli prenositi vidi se iz čl. 40.

VI

Za nas je potpuno jasno da je Dušanov zakon delo rasnoga genija. On nije tvorevina ni Dušana ni njegovoga vremena. Njime su i Dušan i Sabor samo potvrdili starodrevne srpske javno-pravne i privatno-pravne običaje i nasledene osveštane odnose.

A taj rasni genije, ovaploćen u Dušanu, doseže u daleku prošlost jer se sva načela Dušanovog zakonodavstva, i javno-pravna i privatno-pravna, nalaze u Vedama i u prastarom arijskom Manuovom zakoniku, koji se pominje na dosta vekova pre Hrista.

Manu je pravo slovensko ime, i, prema poznatom filološkom pravilu mešanja samoglasnika u slovenskom jeziku — dan, den, solnce, sunce i t. d. ime Manu se kod nas zadržao kao Mane, koje, prema Kočiću, i danas nosi polovina kršne i ponosne Like.

Manu je Bog. On je svajam bhuva. Svajam od sebe, po sebi, svoj, bhuva — biva. Manu je, dakle, samorodni, samosvojni Bog. Od njega proizlaze šest drugih Manua, sa višom dušom i višom voljom. Prvi od tih šest Manua je Svarožić, opet naš, slovenski Bog, (Manu knj. I čl. 61, 62) koga još u H veku Titmar pominje kod Slovena, a za koga Niderle pogrešno misli da je sin Boga Svaroga, ma da ni sam Svarog nije Bog. Manu je, dakle, Bog Zakonodavac.

Do sada je nepoznato da li je arijsko društvo i pre Manua — vedsko — bilo izdvojeno na staleže i pored toga što se u vedskoj himni Puruša — sukti pominju i bramani i kšatrije i vasje i sudre. Puruša sukti spori se duboka, prava vedska starost, ali je u vedskoj književnosti nesumnjivo jasno da se vedsko društvo delilo po boji od koje je jedan deo bio bele a drugi crne boje, varnja — vrana. po kojoj se i Benares zvao Varanjasi, grad vranih ljudi.

Kod Manua je društvo izdvojeno na četiri staleža. Na prvo mesto postavljen je bramanski, sveštenečki stalež kao nosilac misli i nauke, na drugom mestu su kšatrije, kao vojskovođe i ratnici po pozivu, na trećem mestu su vasje i, najzad, na četvrtom mestu su sudre. Sudre se predviđaju ali se ne smatraju kao sastavni deo društva. Oni su van društva i na njih se Manuova država samo oslanja isto kao i kod Dušana na čijem dvoru ima pravde za svakoga izuzev za vlastelinske otroke (čl. 72).

Za prvi i drugi red Manu je predvideo i školovanje, naročito za bramane koji se, gotovo po pravilu, u trećem odseku života, kao dede, povlače u šumu bilo sami bilo sa ženama i, kao pustinjaci, provedu ostatak života u ispaštanju i pripremanju za zagrobni, večni život.

Pored ovoga instituisanja staleža zakon gotovo u svima sitnicama predviđa i reguliše sve pravne i privatno pravne odnose.

Prema Brihaspatiju, Manuovom komentatoru krivična dela se smatraju kao nasilje a tako i zovu.

Kolektivna krivična odgovornost koja se sačuvala u Dušanovom zakoniku i povlačila vraždu kao kolektivnu globu, a iz srpskog prava uticala i na Vizantijsko, pominje se još u vedskoj književnosti kao vairadeja. Baira bi odgovaralo vrvi, a deya ili daja dolazi od sanskrtskog glagola da, dati, te je vairadeja identično sa rečju vrvda — odnosno vražda,

Kolektivna odgovornost za ubistvo u vedskoj književnosti zvala se satadaja. Satadaja je takođe složenica iz reči sata, sto, koja se reč i kod Dušana (čl. 118) javlja kao sat i daje, što je značilo davanje stotinu. Ubistvo je povlačilo globu od stotinu krava (kod Dušana se javlja globa šesti volna), te se ta globa zato i zvala satadaja.

Slovensku vraždu usvojila su i germanska plemena, ali mnogo kasnije, tek kad su dobila novac u saobraćaj što se vidi iz same njihove reči za vraždu — vergeld koja u sebi sadrži i pojam novca — geld.

Kasnije, kod Manua, kazna za ubistvo bila je relativna. Ubistvo bramina se, (prema čl. 232 knj. IX) kažnjavalo smrću kao i kod Dušana sveštenika (čl. 95) i žigosanjem (čl. 237. IX). Ubici je tetoviran na čelo čovek bez glave. Inače, ubistvo je kažnjavano najvećom globom (1000 pana, čl. 296, VIII) opet kao i kod Dušana (1000 perpera čl. 94).

Kod Manua (čl. 323 knj. VIII) otmica žene iz višeg kruga (bramanke ili vlastelinke), kažnjavala se smrću. Ova otmica se kod Dušana (čl. 192) zvala vladičaski razboj i njeno presuđenje spadalo je (kao i nevera i krv) u nadležnost samoga cara što znači, po našem mišljenju, a i prema Manuu (čl. 232 knj. IX) da je povlačila smrt kao najteža krivica. Pored otmice Manu je, opet prema staleškom sistemu, predvideo i silovanje i kažnjavao. Ako je, (po čl. 359 knj. VIII) sudra silovao bramanku kažnjavao se kao i sebar kod Dušana za isto delo (u čl. 53) smrću. Kazne za viši red su blaže. Tako je i kod uvrede. Kšatrija se, za uvredu bramana, kažnjavao 100 pana. Vasja se za isto delo kažnjavao 150 pana a sudra telesnom kaznom (čl. 267 knj. VIII). Ovo odgovara čl. 50, 55 i 95 Dušanovog zakona. Kod Manua se sudra kažnjavao sečenjem ruku ako čupa bradu bramane, (čl. 281, 283 knj. VIII) kao i kod Dušana za isto delo prema vlastelinu (čl. 97).

Pored ovoga Dušanova udava je predviđena u čl. 49 knj. VIII Manuova zakona, svod je iz vedske epohe, obličeni je kao i kotao su ustanove opet Manuova zakona, a mazija se pominje još i u Čandogija Upanišadi. Pored ostalih dva stara Manuova dokazna sredstva su železo i voda, kotao (čl. 114 i 115 knj. VIII). Član 114 kaže da sudija, prema važnosti slučaja, može da naredi osumnjičenom da uzme vatru u ruku i da je metne u vodu ili njome dodirne glavu svoje dece i žene. Po članu 115 može se verovati zakletvi onoga koga vatra ne opali ili koji ne potone ili ga odmah ne postigne nesreća. Prema Čandogija Upanišadi (VI, prapataka, 16, kanda, 1—2), Udagaka Aruneja kaže sinu. — „Uхватili su čoveka, doveli i kažu: „Uzeo je nešto, lopov je“ na njegovu odbranu naređuju da se usija mazija. Ako je prevario — poginuće, a ako se ne opeče, ispravan je i biće oslobođen“. Ovim propisom iz Manuova zakona i Upanišade potpuno se objašnjaju član 84, 106 i 150 Dušanova zakona. Mazijom i kotlom samo se potvrđivala zakletva, a ni jedno ni drugo nisu bili samostalni. potpuni dokazi.

Pored ovih dokaza u krivičnom postupku, Dušanov zakon je u građanskom postupku (čl. 84) udavu, davu zadržao još iz vremena Manua koji je takođe predviđa (čl 49 knj. VŠ). Udava, odnosno dava kako se prvobitno nalazila u prizrenskom prepisu naziva se sanskrtski darnja a sastoji se u tome što je poverilac dužnika mogao da liši slobode za dug. Inače, izuzev veleizdaje koja se kazni smrću, i sastoji iz napada na kraljevu ličnost, (Dušanov zakon 52, 192) falsifikovanja ukaza (Dušanov zakon čl. 138) svađanja ministara i služenja neprijatelju (Manu knj. IX čl. 232 i t. d.). koja povlači apsolutnu i opštu kaznu, sve su druge kazne, isto kao i u Dušanovu Zakonu. relativne prema staležu.

Manuov Zakon (čl. 113—117) kao i Dušanov (čl. 146, 147) predviđa upravitelja svake opštine (svakako knez), upravitelja deset opština (svakako Dušanov premićur),

upravitelja dvadeset opština (svakako Dušanov vladalac), upravitelja sto opština (svakako predstojnik, pred sto, satnik) upravitelja hiljadu opšta (svakako čelnik). Predsednik opštine bio je dužan da lično obavesti upravnika deset opština o neredu, kao krađama, razbojništvu u koliko nije sam nadležan da sudi, desetar dvadesetaru i t. d.

No ne samo u navedenim propisima, Manuov i Dušanov zakon su potpuno podudarni gotovo i u svima onim propisima koji su kod Dušana jer je Dušanov zakon mnogo manji, i kao ustav, predstavlja samo načela dokle Manu reguliše i sitnice.

Ovim smo, smatramo, nesumnjivo utvrdili ne samo to da Dušanov zakon nije prepis Vizantijskog zakonodavstva nego je, u koliko se podudaraju, njegov daleki preteča.

Do skoro se cela rimsko vizantijska kultura pripisivala klasičnoj grčkoj misli. Nedavno je Colin, Hellenisation du Monde Antique, Paris, Alcan 1914, zapazio da je Grčka na Rim uticala samo u književnosti i umetnosti. Inače. na opštu kulturu rimskog klasičnog doba uticao je, kako on kaže, jelinizovani Istok.

Kolenovo mišljenje da je stara Grčka uticala na Rim, pa prema tome i na Vizantiju kasnije, samo književnošću i umetnošću, potpuno je tačno kao što smo već podvukli. Ali, teza da je na Rim, pa prema tome i na Vizantiju kasnije, uticao jelinizovan Istok ne može da se primi jer je protivrečna.

Ulazeći duboko u suštinu grčke, rimske i vizantijske misli, Kolen je dobro uočio da tradicionalna teza o veličini starogrčke kulture i njenog opšteg i potpunog uticaja ne može da se održi pred kritičnim rasmatranjem, ali, ne poznajući varvarsku kulturu sa Balkana, on je odlutao na neodređene izvore, u „jelinizovani Istok“, da u njima nađe onu jelinisku misao koju nije našao u samoj Jeladi, A to je nelogično, jer, ako je klasična Grčka bila nemoćna da na Rim, a zatim i Vizantiju, direktno sama utiče pored književnosti i umetnosti i opštom kulturom. onda je „jelinizovani Istok“ kao predstavnik tuđe misli, bio još nemoćniji da takav uticaj izvrši.

Ublažavanje običaja su, dakle, izvršili balkanski Varvari i kod Grka, i kod Rimljana, i kod Romeja, a ti balkanski Varvari su, prema svemu što se sačuvalo tradicijom, imali slovensku kulturu, a ono što se danas pogrešno naziva Rimskim pravom jeste Konstantin-Justinijanovo što znači Slovensko, odnosno Srpsko.

VII

Zašto je Dušan kodifikovao drevne običaje svoga naroda kad su oni i inače, u narodu koji je ljubomorno čuvao svoju tradiciju i pomoću nje postao besmrtni, predstavljali osveštani usmeni zakon?

Genije, vizionar, Dušan je u prvim danima svoga umnoga bitisanja ugledao i Carigrad i Kosovo, i 1345 i 1389 g. To vizionarstvo mu je i davalo ogroman potstrek.

Do godine 1330 Balkansko Poluostrvo sa Slovenima i Romejima imalo je monstruozan politički izgled. Ličilo je na sijamske blizance. Kod jednog dela, Slovena, bila je i umna i fizička snaga, ali je kroz drugoga, Romeje, život strujao i otkucavalo bilo, jer su oni držali srce Balkanskih Slovena — Vardarsku Dolinu.

Pitanje srca Balkanske Slovenske Države rešio je Velbužd i Dušan ne samo da je mogao da kaže i ja sam bio na Velbuždu, nego je to u glavnom njegovo delo. Tada je bio tek u praskozorju svoje karijere a dan se već pojavljivao ozaren slavom.

Velbužd je bio grandiozan datum, On je u glavnom Vizantiju skinuo sa dnevnoga reda na Balkanu i otvorio slovenske vidike.

Posle ovoga uspeha, podržavan zetskom vlastelom, vrhovni zapovednik Zete, Dušan je došao u sukob sa svojim ocem. Po pobedi cela je zemlja, a u prvom redu zetska vlastela, očekivala da je Dušan povede drugim, starim putevima, da oživi stari sistem državne razdrobljenosti ne na pokrajine i na župe, već na porodice. Ali je to bila samoobmana.

Upravniku Zete, mladome Dušanu, počeli su da se sređuju utisci koje je dobio kao sužanj u

Carigradu. On je tek sada počeo da shvata Vizantiju u kojoj je i armija vojnika i armija sveštenika u službi jedne državne misli išla kao jedan čovek, grupisanim snagama. A kod njega, u njegovoj otadžbini — jedna zemlja a sto ideala.

I on je odmah i blagovremeno shvatio čemu da posveti život.

Prvih dana svoje vladavine, godine 1332, ugušio je unutrašnje neredе i vlasteli stavio na znanje da je Srpstvo iznad svega i od tada mu je ceo svoj život posvetio.

Ali se njegovo Srpstvo nalazilo između čekića i nakovnja, između Madžara iza kojih je stajalo Papstvo, Rim, i Turaka pred kojima su bili Grci, oni Grci koji su nekada bili doveli i Rimljane preko Kinoskefale i Pidne I, radi odbrane toga stešnjenoga Srpstva, nosioca vere u Boga, njemu je trebalo Carstvo: no ne Carstvo kao proizvod bolesne i neuravnotežene ambicije, zavojevačko Vizantijsko carstvo, već misionarsko, kao ujedinjena narodna snaga za nošenje jednoga velikog ideala rase i pravoverja, koje se kod njega identifikovalo sa Slovenstvom.

Dušan je razumeo da se narodna slovenska misija na Balkanskom Poluostrvu mogla da izvrši samo pod jednim uslovom — oslobodjenjem od vizantijskog uticaja, od vizantijske sveštениčke jerarhije. I Dušan je proglasio Srpsku patrijaršiju i najstrožije zabranio dotadanje prodavanje mesta, mito, u redovima visokog sveštenstva, Usled toga on je, kasnije, što je i prirodno, osuđivan od Grka „vaseljenski“ nastrojenih, da je „pogazio stare crkvene uredbe... kao neki nebeski sudija i zakonodavac, koji postavlja zakone ne tek zemaljskim, nego i božanskim stvarima vršeći i u njima svoju volju“.

A pored Grka njemu su to zamerili i odrođeni Srbi, nadahnuti vizantijskim duhom i mitom, pišući da se Dušan „venčao na carstvo i patrijarha sebi izabrao, ne po zakonu sa blagoslovom carigradskog patrijarha kao što priliči, nego je zatražio blagoslov nezakonito od patrijarha Trnovskog i arhiepiskopa ohridskog, i zacario se i postavio je patrijarhe sa srpskim saborom, kako ne priliči“.

Do srži rasan, Dušan je (ime Dušan je arijsko i pominje se u Ramajani, knj. III Rat na Cejlonu) spas Balkanskih Slovena kao nosioca i čuvara drevne kulture video u Srpskom carstvu. A carstvo kao i sve ostalo van njega i u njemu hteo je da podčini svojoj velikoj ideji, da stavi u službu svome velikome cilju, čuvanju istine i pravde.

Ali vlastela je bila nedorasla.

Dok je Balkan neumitno stremio fatalnoj sutrašnjici koju je Dušan jasno video, njegova vlastela je pokušavala da zaustavi točak vremena i parališe život države. Iz dana u dan, šapatom i glasno, ona se borila i protiv cara i protiv carstva. Iz dana u dan njoj je sebični gnev mračio vid i iz dana u dan ona je rušila državu kojoj je Dušanov život bio osnovna nit. U stalnom strahu da joj se privilegije potpuno neukinu ona je neprekidno zvonila na uzbunu i neprekidno bila na okupu.

Nadahnut, veliki idealist, veliki rodoljub, veliki vizionar, Genije, Dušan je izbegavao sve sukobe koji nisu služili opštem dobru čiji je

nosilac trebala da bude Srpska država, njegovo carstvo. I, da bi umirio stalež on se rešio da mu i pismeno, ustavom, prizna gotovo sva prava koja su mu pripadala od pamtiveka, od vremena Veda, od Manua. On je hteo sve i svakoga da privoli velikom poslu i to ne pomoću straha već pomoću ljubavi, pomoću ideala koji je i njega uzdizao i nosio. Otuda je njegov zakon samo ustav i to staleški ustav koji je i pismeno osveštao samo ona načela na kojima su živeli mnogo vekova staleži, tradicionalno. Dušan je, pored toga, hteo da zakonom ukaže put novim pokoljenjima. Radi odbrane besmrtne slovenske misli država se morala organizovati na isti način na koji se način organizovao i njen neprijatelj.

Ne shvatajući ideju vodilju Dušanovog zakonika da kao ustav potvrdi samo staleške odnose i carstvo, mlađa pokoljenja su mislila da je zakonik nepotpun pa, ne poznajući tradiciju svoga naroda, zajmili su mu dopune od tuđina.

Međusobno poverenje ipak se više nije oživelo ni ustavom, i, sa velikim carem umrlo je i carstvo velikih namera i velikog ideala.

Dušanova država i njegovo carstvo bili su mladi i nisu mogli da prežive udar koji je Dušan predvideo, ali, Srpski narod je bio davnašnji, očeličen, pa je, pomoću svoje drevne obrazovanosti i tradicije, preživeo na Balkanu i Grko-Rimljane kao Vizantiju i Grko-Turke kao Carigradsku patrijaršiju, i dahije.

Ali je Srpski narod nadživeo i Dušanovu vlastelu!

SRPSKA NARODNA PESMA

U istoriji filosofije postoji mali broj velikih tumačenja celokupnog kretanja života i svako to tumačenje je vizija kroz koju čovek vidi svet kao celinu. No, opšti pogled na svet kao celinu moguć je tek onda kad gledalac dobije sposobnost uopštavanja i sintetisanja, jer čovek sa uskim umnim vidicima ne može da obgrli svet kao celinu niti da nađe jedinstvo u prirodi. Za njega priroda nije sinteza, ona mu je samo teza i antiteza — suprotnost, nedokučivi dar mar, strahovita u stihijskom dizanju i padu, u večnom stihijskom rušenju i stvaranju. Mistična igrom veštica i vila, ponoćnim jezivim šapatom lugova i šuma, ritmičnom pesmom potoka, ona, delom kosmičke emocije, izaziva grozničave drhtaje kod primitivnog čoveka.

Grandiozna obesnom igrom stihijske i pigmejske snage ona je prva izazvala ljudsku misao budeći čuđenje kao izvor saznanja i izrodila dva shvatanja sveta — materijalističko i spiritualističko. Materijalističko je odvojilo dušu, kao lutalicu oko kosmosa, spiritualističko je protkalo dušom ceo kosmos.

Ostavljajući po strani materijalističko shvatanje, podvlačimo da se spiritualističko razgranalo u dva pravca: monistički kao dublji i dualistički kao površniji. Dualistički je u teizmu i njegovo obrađivanje i razvijanje počelo je sa skolastičkom filosofijom, a monistički spiritualizam je u panteizmu koji se shvata ili kao prost idealizam ili kao Kantov apsolutizam. Dualistički teizam je osvojio i čvrsto drži samo verske, hrišćansko teološke katedre. Sve druge su ga gotovo potpuno odbacile.

Prema teističkom, dualističkom tumačenju, Bog je odvojen od njegovoga dela. Prema ovome, ljudsko biće je izvan najviše i najdublje stvarnosti koja postoji u svetu. Bog je, prema teizmu, večan i dovoljan samom sebi, on stvara svet kao supstanciju odvojenu od sebe a čoveka stvara kao supstanciju odvojenu i od sebe i od sveta — kao nešto treće. Najpravilniji teizam najviše udaljuje Boga od čoveka smatrajući da približavanjem čoveku Bog gubi od svoje slave i veličine. Svemoćan, sveznajući, svevideći, on u stopu prati svakoga čoveka, meri njegova dela, pa mu, prema zasluži, deli nagradu ili kaznu. Cela skolastička filosofija se svodi na dokazivanje da Bog nije u svome delu i u svome stvaranju. Zazorno je i pomisliti da njegov odnos prema njegovim stvorovima može da proizvede u njemu ma kakvu promenu. Tako sramnu postavku, po mišljenju teizma, čini samo panteizam.

Teizam, dakle, odvaja čoveka od Boga i njihov odnos predstavlja kao jednostran. Ova jednostranost je u tome što se Bog može da dotakne čoveka svojim delom, ali se čovek ne može da dotakne Boga svojim delom. Iz ovoga izlazi da je Bog naš gospodar i mi smo pozvani da slepo izvršujemo njegove naredbe ma kakve one bile. Tako u svemu. Mi primamo gotove pojave i ni malo na njih ne utičemo jer je sve Božije delo i sve je kao takvo izvan nas. Sve je van nas. Istina je nezavisna od nas i našeg umovanja i nama ostaje samo da je usvojimo ili ne. A ni naše usvajanje kao ni odbacivanje ne vrše po nju nikakav uticaj, ni pozitivan, ni negativan. Istina, dakle, postoji po sebi, sama sobom i apsolutno,

po volji i milosti Božijoj, a bez značaja je da li je mi poznajemo ili ne. Nje bi bilo i onda kad nas ne bi bilo.

Ovakvo shvatanje je izazvalo i izaziva protest i otpadništvo. Ljudska duša je bezgranična, ona obgrljava svet i u njemu Boga. Njoj je panteizam mnogo bliži jer on Boga shvata kao dušu i um sveta, on identifikuje Boga sa njom. Teistička religija, vera u Boga koji se javlja kao gospodar i upravitelj, kao osvjetnik i krvnik, zvuči nam kao vera nomada iz prašume čiji starešina ima pravo života i smrti nad svojim sledbenicima.

Na suprot teističkom shvatanju, panteističko nalazi Boga kao imanentnog u samom svetu a ne kao spoljnog tvorca, kao imanentnog u ljudskom životu i duši koji čine deo te duboke stvarnosti.

Kod panteizma svet je jedina pojava koja sve obuhvata i sve sadrži. Van nje ništa ne postoji. Ovu pojavu koja obuhvata sve panteizam shvata kao apsolutni duh u kome se sastoje posebne pojave. Ovo apsolutno misli zbir svih. pojava a biti u panteističkom sistemu znači postojati kao

objekat apsolutnoga. Prema ovome svet i deo imaju isti sadržaj jer je apsolutno saznanje svoga dela a deo je ono što apsolutno saznanje. Apsolutno i deo su, dakle, istovremeno i podmet i predmet saznanja, a saznanje je, prema ovome, sadržaj.

Misleći nas apsolutno nas stvara, a ako mi imamo viziju apsolutnog onda apsolutno tom našom vizijom dolazi do samosvesti Prema ovome, imanentnost apsolutnoga, Boga, je u njegovom stvaralaštvu, a stvaralaštvo je u identitetu. Bog i čovek su isto u ovoj veličanstvenoj i nenadmašnoj viziji.

Ali, kao što se filofska misao u opšte grana u pravcu materijalističke i idealističke, a idealistička u pravcu teističke i panteističke, tako se i sama panteistička misao grana u pravcu apsolutnog monizma, apsolutizma, i pluralizma. I jedno i drugo shvatanje identifikuje ljudsku supstancu sa božanskom. Ali, apsolutizam deo uzima kao celinu i shvata da kao takav, kao deo predstavlja sve. Pluralistički pogled, međutim, predstavlja da, na kraju, ne može biti ni jednog dela koji bi predstavio sve i moguće je da supstancija večne stvarnosti, apsolutnoga, ne uspeva da obrazuje potpuni zbir u delu, moguće je da deo ne sadrži sve što i apsolutno. Posebni oblik svaki je isto tako primljiv i moguć kao i oblik sve;

deo je isto tako moguć kao celina,

II

Panteistički idealizam osvojio je u novom dobu krug nemačkih filofska — Kanta, Hegela, Fehnera i dr. pa je, posredovanjem Karlajla, preplavio Englesku preko grupe Grina, i drugih, a preko Engleske, talasima Okeana, zapljusnuo Severnu Ameriku u kojoj su njegovi apostoli Džems, biv. profesor harvardskog univerziteta, Rojs i ostali.

Ovi veliki mislioci pokušali su da svoj narod povedu novim putevima, da mu daju novi pravac, druge, šire vidike i zato su oni mnogo nadvisili svoju sredinu i uzdigli se iznad nje u visine genija.

Našem narodu nije bio potreban genije ni u smislu Kanta koji je propovedao apsolutnu Pravdu i, po rečima američkog filozofa Santajane, njegov glas kategoričkog imperativa izgubio se kao glas vapijućeg u pustinji a on ostao izgubljena veličina; ni u smislu Šopenhauera, koji je propovedao sreću u bolu, ni Džemsa koji je kroz idealizam ušao u pragmatizam, ni Rojsa koji je u čoveku tražio Boga, ni Bergsona koji je verbalizam uzdigao do božanstva, ni druge koji su u drugim zemljama pokušavali i pokušavaju da svoj narod, kroz idealizam, privedu Bogu i time ga ovekoveče. Ali, po duhovnoj kulturi koju nose njegovi najširi slojevi, ceo naš narod je genije i ceo naš narod živi u onim nebeskim visinama do kojih se Hegel uzdigao i u koje je hteo da uvede Nemačku, Karlajl Englesku, Rojs Ameriku. I ako nema plejada profesionalnih filozofa niti filozofiju u udžbeničkom smislu, on je sav filozof i na visinama genija a njegova pesma je njegov filozofski pogled na život i svet i kroz nju, kroz pesmu, bez verbalizma koji kod drugoga zamenjuje ideju, izložio je svoju nedostižnu filozofiju koja, kao i Kantova, traži apsolutnu dobrotu i pravdu, kao i Šopenhauerova deifikuje bol, kao i Rojsova vidi Boga u svemu što postoji i biva.

Filozofija srpske narodne pesme je panteistička.

Sa panteističkom mišlju Srpski Narod se uzdiže iznad svakodnevnoga, konkretnoga, pozitivnoga. On ne pripada onima koji svet shvataju onako kako ga vide. Na protiv, viši, u mesto konkretnih predmeta svakodnevnoga života, njegov duh nam spontano otkriva najdublje i najneshvatljivije apstrakcije koje kruniše vizija moralne harmonije. Tako, njegov duh, kroz svet hipoteze i apstrakcije, doseže do apsolutnoga iz koga posmatra ovaj svet.

Izraz više duhovne kulture, naša narodna pesma roni duboko po bezdanim prostorijama duše i u njoj, kao večnoj, traži lepotu jer je i lepota večna. Priroda je niži stupanj kosmosa. Ona je od ovoga, varljivoga, sveta i kao takva nema nikakvog značaja za onoga pesnika koji se posvećuje večnom. U najvišim umnim i duhovnim sredinama um i duša su najviše estetske pojave, a priroda je samo prolaz za transcendentalni život i regione apsolutne estetike. Ona je zanimljiva samo u toliko u koliko u panteističkom svetu ima dušu. Otuda, i ako naš narod živi u srcu prirode, daleko od onih što na konop skaču i igraju ili lažu, mažu te se hlebom hrane, i ako se svakodnevno sreće sa onim što niži duh shvata kao jedino konkretno i pozitivno, on zna da ipak iznad svega toga neka umna sila toržestvuje i on, tražeći tu umnu silu, prebacuje pogled preko prirode. A i kad pogleda na nju to dođe otuda što ga neka njena slika pozove. On samo ugleda kako beli šatori u gori zelenoj liče na sneg ili labude ili čuje kako udara more o mramorje. On u glavnom vidi Caricu Milicu na gradskoj kapiji kroz koju, u veličanstvenoj slici, prolazi vojska na alaje:

„Sve konjici pod bojnim kopljima.
Pred njima je Boško Jugoviću
Na alatu vas u čistu zlatu,

Krstaš ga je barjak poklopio,
Pobratime, do konja alata.
Na barjaku od zlata jabuka,
Uz jabuku od zlata krstovi,
Od krstova zlatne kite vise,
Te kuckaju Boška po plećima.
Primače se Carica Milica,
Pa uhvati za uzdu alata,
Ruke sklopi bratu oko vrata“.

No, i ako genijalno veličanstvena za oko ovoga sveta, sama slika ga ne interesuje. Očima duše on posmatra kako se Miličino srce kruni, kako treperi njena duša u poslednjem zagrljaju brata, u kobnom predosećanju da uskoro više nikoga neće imati od zakletve, ni uzvišenoga muža, ni uzvišenoga roditelja, ni brata bar jednoga. Ona ne plače. Ni srpska majka, ni srpska žena, ni srpska sestra ne plaču kad opremaju sina, ili muža ili brata u borbu za dobro. Ali, bol je pred vrhuncem i ona grli brata ali joj se grlo steglo i — šapuće mu.

Narodni smisao za slike je ogroman:

I dade mu jagluk iz nedara
Na jagluku sve od zlata grane,
Među njima grana jorgovana,
A na grani gnezdo slavujevo,
I na gnezdu slavuj ptica mala,
U kljunu joj zrno amberovo,
Ona pita tiće slavujiće,
Uz granu se omotala guja,
Da pojede tiće slavujiće,
A sivi je soko doletio,
I kandžama guju privatio.

(Miloš u Latinima iz zbirke Kosovo, Dr. Lazar Dimitrijević, — Sarajevo).

Ali, njegovo interesovanje nadmašuje slike iz prirode i zaustavlja se na onim visinama sa kojih nad prirodom umna sila toržestvuje. Ne tražeći lepote u prirodi i u njenim slikama, on u njoj nalazi dušu i zbog toga je sa njom prijatelj, jer ona ima dušu a duša je božanstvo. Za njega je svet prirode lažljiv — a samo je Bog istinit. „Lažljiv svete, moj lijepi cvete“, — Smrt Marka Kraljevića; „Kad je bila na onome svetu, na onome svetu lažljivome“. — Prečista Marija i Sveti Arhanđeo u Paklu; „Ni po babu ni po stričevima, već po pravdi Boga istinoga“ — Uroš i Mrnjavčevići, Strahinjić Ban, Marko i Arapin, Sestra Leke Kapetana, lažljive oči, Stari Vujadin.

U ovome je naša Narodna Pesma na mnogo višem stupnju nego umetnička književnost Evrope, pesništvo ili proza, koja kod Rusoa, Vordsvorta, Tenisona. Parnasovaca, Simbolista, Naturalista i drugih pada do primitivizma, deifikujući prirodu.

Nesvesni panteist, Vordsvort je nalazio da su najbeznačajniji predmeti dostojni pesme pa je produžio put potpunog vraćanja prirodi koji je smrt bila presekla i Tomsonu i Kouperu i škotskome idealu Bernsu. Najdraži predmet njegove pesme je uticaj prirode na čoveka. U njoj on vidi živo biće, izraz sveopšteg duha koji, posredstvom brda i doline, vilinskoga potoka i jezera, mistične gore i dubrave, cvetnog spleta i zvezdanoga neba, opšti sa čovekom. Ali, suprotno našem pesniku, ipak ne traži njenu dušu već se zadržava na njenoj plastičnoj lepoti koju obožava do primitivizma. (Ode — Podražavanje besmrtnosti).

Pored Vordsvorta, velikog pesnika i velikog ljubitelja prirode, i Tenison, isto tako veliki pesnik i nedostižni majstor ritma, spuštao se do deifikacije plastične lepote u prirodi.

Bajron je unosio deliriumskog oduševljenja u obožavanje elementarnih sila, morskoga besa i okeanskih katarakta, veličanstvenih misterija paklenoga mraka u stihijskoj noćnoj buri. „O noći, i mračna buro, vi ste nedostižno silni“, ili magistralan opis bure na moru. (U Don Žuanu, pesma II).

Ovaj talas britanske umetničke književnosti uhvatio je u Francuskoj Lekonta de Lila, Žoze Maria de Herediju i druge Parnasovce i Simboliste, čije se pesništvo potpuno udaljilo od duše, svelo pesmu na snimak a doteralo stih u virtuoznost.

Videći dušu u svemu, naša narodna pesma razvila je veliku ljubav ne samo prema ljudima,

pticama i životinjama, već prema svima predmetima sa kojima čovek dolazi u vezu. Poesma Marko Kraljević i soko (Vuk II, 53. izd. 1932) predstavlja da je bolesnom Marku dopao „soko tica siva, u kljunu mu vode donosio pa je Marka vode napojio. Nad Markom je krila raskrilio, pa je Marku ladak načinio“. Kad ga Marko pita otkuda ta dobrota, soko mu odgovara. „Kadno besmo na Kosovu bojnem, teški bojak mi s Turci trpljesmo. Onda Turci mene uhvatiše, oba moja krila odsekoše. Ti si mene uhvatio, Marko, metnuo me na jelu zelenu da me turski konji ne sataru“. Istina, soko se borio na Kosovu zajedno sa Srbima, i zajedno sa Srbima i stradao, ali, orao se nije borio za Srbe pa mu se Marko ipak našao, metnuo ga na Šarca, odneo u goru i pustio na jelu zelenu. Sem ovoga, jednom prilikom mu je spasao i orliće i zbog toga se i on našao na ruci bolesnom Marku.

Mihat čobanin je iz ljubavi prema životinjama otišao u goru. Jednoga leta nastala je suša pa je sa ovcama morao da siđe u Moravsku Dolinu, gde mu se stotina ojagnje. Ali, između trista turskih graničara koji su pored njega bili prošli trideset se predomisli, vratilo se i uzelo mu trideset odlučениh jagnjadi. No, kad je ostalu jagnjad pripustio

„Stade bleka triest podojnica,
Svaka bleji, gleda na Mihata,
Odkud ću im jagnjad pripustiti.
Puče, pašo, meni srce živo,
Pa povikah deset-paunova,
Potčasmo na drum pred Turcima,

Posekosmo triest seratlja,
I otesmo tries jaganjaca
Te dadosmo ovcama jaganjce“.

(Vuk III, 396. Čovek paša i Mihai čobanin). Kako je to dirljivo. I, ne samo to. U narodnoj pesmi i životinje se paze. U pesmi Ljubomornost (Zbornik) pod Jakšićima se dobri konji ljube.

Pored ovoga, gotovo u svima ženskim ljubavnim narodnim pesmama devojka razgovara sa cvećem, sa gorom, sa suncem, mesecom, zvezdama, vodom i sa svačim se sprijateljuje i sa svačim saoseća. „Oj javore, moj rođeni brate“, „Dragi dragoj po zvezdi poruči“. (Vuk I, 341).

Ovo opštenje sa prirodom nije ni basna ni personifikacija. To je proizvod srpskog narodnog panteizma i panhumanizma. To je prehršćanska vera Srba u svedušu koju je i Prokopije zabeležio. Po njoj je čovek čoveku Bog i u tome se dijametralno razlikuje i od svetoga staroga zaveta koji kaže: „I biće čovek ubojica; ruka će se njegova dizati na svakoga a svačija ruka na njega i ipak će zajedno živeti sa bližnjim. (Knj. o Postanju. XVI, 12) i od Hobsova shvatanja prema kome je čovek čoveku zver.

III

Iznad elementarnih pojava, prožeta najvišom vizijom moralne harmonije, naša narodna pesma ima, dakle, za predmet dušu sa svima njenim drhtajima i treperenjima. Ona dušu provodi kroz dve sfere, nižu i višu, a i jednoj i drugoj, i nižoj i višoj, daje posebna i samostalna svojstva, posebne mogućnosti. U nižoj sferi je građanin, čovek, u krugu i mreži društvenih propisa; kroz višu prolazi duša oslobođena svih zemaljskih naklonosti; u višoj postaje viša duša, naduša. Tamo je iznad svake socijalne dužnosti i upravljena je najvišoj stvarnosti koja je iznad društva i iznad sveta. Ona viša sfera počinje tamo gde prestaje niža, tamo gde čovek završi sve svoje dužnosti dobroga domaćina, dobroga službenika, živeći uredno, umereno i pravedno i poštujući Boga. Viša sfera je isključiva i nezainterosovana služba vrlini — Bogu. I niža sfera je sfera pobožnosti, ali dok duša, prolazeći kroz nižu sferu, ide u raj, dotle se duša, prolazeći kroz višu sferu, posvećuje, identifikuje se sa božanstvom.

Dobar čovek, negujući dobre odnose u svima granama, ilustruje odličnost duše u nižoj sferi. Ali, niža sfera je samo senka, obmana u odnosu na višu sferu, realnu, jer naš život nije realan u ovoj sferi i njegova dobra i zla nisu realna. Izgleda neshvatljiva bi bila ta nereálnost kod ljudi koji pravednošću i ispravnošću dostižu najviši stupanj u svima odnosima, i u odnosu sina, i odnosu brata i u odnosu oca, i u odnosu čoveka u opšte. Po čemu bi takva dobrota bila senka realne, transcendentalne dobrote. Još kad se sve ovo kruniše i strahom od Boga zbog čega čovek ove sfere nije ne samo realan i potpun nego i savršen i po čemu njegova dobrota nije supstancijelno božanska? Ipak, prema narodnoj pesmi, nije. Pun život duše i njeno savršenstvo ovim još nisu dostignuti. Oni se dostižu u onoj sferi u kojoj duša, čak i dobroga čoveka, padne u samozaborav, otisne se od ovoga sveta i identifikuje sa božanstvom. Onda je duša apsolutno i božanski dobra.

Kao što se život niže sfere komponuje iz potreba, osećaja i razuma i život više sfere ispunjen je verom, umom, ljubavlju, dobrotom, pravdom, junaštvom.

I vera i ljubav i dobrota i pravda i junaštvo su sastavni deo vrline. Jedne vrline kao celine.

Ova vrlina proizlazi iz vere, vera je vizija apsolutnoga, vizija je spoznanje, spoznanje je proizvod uma, umu je imanentan Bog. Vrlina je, dakle, u Bogu i u vrlini je Bog. Otuda je ona transcendentalna i otuda je ona večna.

Ali, da bi ušla u višu sferu, u sferu posvećivanja, duša mora da ispuni jedan težak uslov, Ona mora da se odrekne svih želja i interesa koji su vezani za nju kao odvojenu i da se oslobodi svih veza, propisa i zakona pa da se uzdigne u sferu dobrote. Iz ovoga je jasno da je život više sfere u našoj narodnoj poeziji život samoodricanja. U samoodricanju duša se svega oslobađava i vezuje se samo sa najvišom mišlju i najvišom voljom.

Za ulaz u višu sferu nije potrebna smrt ali treba da se probude nove duševne sile. No te nove sile bude se samo u duši onoga čoveka koji je valjan i uredan u nižoj sferi, samo njegova duša, božanska varnica u čoveku, može da sine identičnim sjajem apsolutnoga. (Car Konstantin i Đače samouče).

Takvo je shvatanje života duše u našoj narodnoj poeziji koja je sva posvećena njoj, duši. Takvo je shvatanje sfera, jedne prividne i varljive, prividno realne, druge istinite i apsolutno realne, jedne tranzitorne i promenljive, druge večne i nepromenljive, jedne rastrzane pomoću radosti i bola, zadovoljstva i nezadovoljstva, druge upućene neposredno svetlosti i zasnovane na apsolutnoj i nepromenljivoj realnosti.

Naša narodna pesma unosi nas u predeo sreće jer nas uvodi preko muke u samozaborav. Muka je borba samozaborava kao altruističkog sa željama kao egoističnim, a preko samozaborava ona nas uvodi u višu, transsupstancijalnu sferu. U ovoj sferi nema mesta našim običnim shvatanjima, mislima, verovanjima jer se oni odnose samo na fenomenalan svet u kome živimo. Viša počinje tamo gde umire egoizam i egocentrizam. U nižoj sferi niti je realno ovo niti je realno ono — ništa, ali je u višoj sferi sve realno. Ne tražeći ovozemaljsku sreću kao varljivu, kao iluziju, koja, kao takva, neminovno vodi razočarenju i pesimizmu, ne polažući svoje nade u ovozemaljska dobra, naša narodna pesma je uzvišena u svojoj grandioznoj koncepciji i u svojoj veličanstvenoj i svetoj smirenosti.

„Bogom brate, Rade neimare!
Ostavi mi prozor na dojkama,
Isturi mi moje bele dojke,
Kada dođe moj nejaki Jovo,
Kada dođe da podoji dojke“.

To je Rade za bratstvo primio...

Opet tužna Rada dozivala:
„Bogom brate, Rade neimare,
Ostavi mi prozor na očima,
Da ja gledam ka bijelu dvoru,
Kad će meni Jova donositi“.

ili

„Izvedoš Starog Vujadina,
Prebiše mu i noge i ruke,
Kad stadoše oči vadit čarne
Govore mu Turci Lijevnjani:
Kazuj, kujo, Stari Vujadine!
Kazuj, kujo, družinu ostalu...
Al govori Stari Vujadine:
Ne ludujte Turci Lijevnjani!
Kad ne kazah za te hitre noge.
Kojeno su konjma utecale;
I ne kazah za junačke ruke,
Kojeno su koplja prelamale
I na gole sablje udarale,
Ja ne kazah za lažljive oči...

A Majka Jugovića ne pušta suze i umire. Ona ne pušta suze ne zato što želi da očuva konvencionalno Jugovića gospodstvo. — Skuplji su muž i sinovi od takvoga gospodstva. Ali, njen je bol došao do paroksizma. Kada ju je fizički skamenio ona nije u opšte imala suza jer je fizički već bila mrtva.

Njeno srce nije prepuklo ni usled toga što joj je gavran bacio na materino krilo sinovlju ruku na čijem se prstu još zadržala burma od venčanja. To je najmanji bol koji je osetila, Jer pre toga ona je našla na Kosovu i mrtvoga muža i mrtve sinove; i koplja njihova; i konje i sokole i ljute lavove — čitavo porodično groblje.

Ono je bilo samo napuklo.

Njeno srce nije bilo prepuklo ni onda kada je od žalosti

„Zakukalo devet udovica,
Zaplakalo devet sirotica,
Zavrištalo devet dobrih konja.
Zalajalo devet ljutih lava,
Zakliktalo devet sokolova!"

Ono nije prepuklo ni onda kada je, u nesanicima, noći u ponoći, čula kako vrišti Damnjanov zelenko. Ali, napuklo, kao i Sili Pridomova vaza, nije moglo da zadržava tečnost života, i u trenutku kada joj je ljubav Damnjanova pojačala sećanja na prošli život jednoga od

njenih sinova, njegovu mladost, venčanje, iz njenoga se srca već bila izlila sveta supstancija života.

Da je Džemsu, kao profesionalnom psihologu, predstavljen ovaj slučaj, on bi se složio sa Šekspirom da bi Majka Jugovića ostala u životu da se zaplakala pošto, i prema Šekspirovom mišljenju, od bola koji se ne izrazi, prepukne srce!

Svetska književnost nema za sada nikoga koji bi mogao da se približi Majci Jugovića.

Ilijada pominje Niobu. Prema legendi, Nioba je bila majka dvanaestoro dece — šest sinova i šest kćeri. (Čuveni mitolog Koks misli četrnaestoro — sedam i sedam). U svojoj bezgraničnoj materinskoj sreći ona je počela da prkosi majci Artemize i Apolona koja se zvala Leto, jer je ona, Leto, imala sa Zevsom svega dva deteta, Artemizu i Apolona. Ali je osveta Leta uskoro došla. Dijana, odnosno Artemiza i Apolon, po nagovoru majke, ubili su strelama svih dvanaestoro Niobine dece. Usled ovoga, nesrećna mati, Nioba, postala je stena na bregu Sipilu, ali ni kao stena nije zaboravila bol koji je razdire već je iz dana u dan ronila suze.

Prema Apolodoru, po ovoj nesreći Nioba je otišla iz Tebe kod oca Tantalusa na Sipili i izmolila ga da je pretvori u stenu.

Shvatajući Niobu kao alegoriju, mitolog Koks je smatra kao personifikaciju oblačine, a njena deca su oblaci koje probija strelama Apolon, sunce. Pretvaranje u kamen je pretvaranje oblaka u led u planinskim predelima.

Maks Miler misli da je Nioba kao alegorija boginja zime i snega koja umire pod strelama Apolona — sunca i Artemize. A suze personifikuju topljenje leda i snega na okamenjenoj zemlji.

Preler smatra da je Nioba zemaljsko božanstvo, plodna i nesrećna mati koja se u proleće gordi svojom decom — bujnom vegetacijom a u leto deca umiru od boga sunca i majka postaje neutešna.

Naše je mišljenje da Nioba predstavlja grčku godinu a dvanaest dece su meseci. Ali i leto predstavlja hiperborejsku godinu koja ima dva deteta — Apolona — sunce. žegu i Artemizu — zimu. Zajedno. Apolon i Artemiza, ubijaju dvanaest meseca i Niobinu plodnost pretvaraju u krš i golet, u kamen iz koga se cedi svega kap po kap vode — kao suze. Na ovo objašnjenje nas navodi

i to što Artemiza nikad nije htela da se uda i večno je sačuvala devičanstvo i pored toga što je predstavljena kao nosioc plodnosti. Uz to, njoj je za pratnju dato osamdeset nimfi, šeset Okeanija i dvadeset Azija koje su takođe device. I Okeanije i Azije su, po našem mišljenju, devičanski dani zime, osamdeset na broju u grčkom podneblju. Za vreme Okeanija zemlju su rashlađivali sigurno vetrovi sa mora, a za vreme Azija, vetrovi sa azijskoga kopna. Sem ovoga, i ako je Artemiza kao personifikacija zime, devičanstvo kroz sve dane koji je prate, ona je takođe i nosilac plodnosti jer iz njenoga srca izlazi

proleće i u njenome srcu je klica života. A poznato je već da je Apolon sunce, prema tome pretstavnik vremena toplote.

Kod nas se i danas godina zove leto, (stoleće, mnogaja ljeta itd.), i smatra da je snažna zima izgled za dobar berićet.

Ova tebanska legenda inspirisala je Eshila da napiše dramu Nioba, a Sofokla i Tantara i Niobu.

Majka Jugovića je visoko iznad Niobe. Ona nije prkosila niti je navukla osvetu bogova ženskom razmetljivošću i sebičnošću. Ona je decu izgubila za ideal ne puštajući ni suze i ne samo da nju narodna mašta nije okamenila već ju je posvetila.

Ovako, dakle, kao kod majke Jugovića, po pobjedi sebičnih i ovozemaljskih interesa, duša prelazi iz niže u višu sferu. Spoznanje Boga, ljubav prema njemu, dobrota i pravda prema svemu kao delu njegovu, nadčovečna hrabrost u požrtvovanju kao apsolutne i večne vrline, vode borbu sa varljivim i egoističkim ciljevima. Ta borba prouzrokuje stanje muke koja je velika, koja se prepleće sa životom, koju naš narod zove muka živa i identifikuje sa junaštvom — na muci se poznaju junaci.

Smatrajući da pomoću večnih vrline preko muke ulaze u večnost, Srbi su shvatili da je trpen spasen. da je muka put za viši život i uzdigli su je do božanstva pomoću koga se ide u spasenje. Muka kao božanstvo zvala se kod prehrišćanskih Slovena Mokoša, a u Rusiji se i do danas zadržala pod imenom Mohuke i praznuje se i sada na Veliki petak koji su i Hrišćani uzeli kao dan stradanja.

Muka je, kao prekretnica za večni, stvarni, transcendentalni svet, stanje oslobođenja duše od telesnih težnja, strasti i požude, težnja niže sfere.

Suština muke kod Srba nije u negativu, u apatiji. Njena suština nije u pesimizmu, Ona je u pozitivnoj vrlini, herojskoj ljubavi za višom sferom, ljubavi koja vodi do samozaborava i u delu koje izjednačuje sa Bogom. Tako velika, „prava muka nikad ne gine“.

Ovaj samozaborav do nedogleda ne samo da nije pesimizam nego vodi u optimizam do ekstaze. Suština ove vere je u borbi za veliko sutra, večno i stvarno, u nesalomljivoj nadi koja vodi Bogu. No, ovakva vera, i ako je kod nje ovozemaljska radost varljiva i samo korelativ bivšeg ili budućeg bola koji je ništi, nije samoubilačka — za nju je samoubistvo zlo i ne vodi nebu. U

pesmi Marko ukida svadbarinu, on kaže devojci koja hoće da se ubije:

„Draga sestro, Kosovko devojko!
Ne šali se, u vodu ne skači,
Nemoj sebi smrti učiniti,
Nemoj, seko, duše ogrešiti!“

Na protiv, ona je vedra, optimistička i stvaralačka, jer preko ovolikog nesebičnog trpljenja i ovolikog samozaborava vodi u posvećivanje koje naš narod doživljuje i koje je nebeski opevao.

I u ovome narodna pesma daleko nadmašuje i jevrejski stari zavet sa njegovim epikurejstvom i pesimizmom jer propovednik veli: Sve je taština, (I, 2 i XII, 6;) Svi mru pa je bolje i psu živu nego mrtvu lavu (IX, 4) jer u grobu ničega nema (IX, 10) ili Jov koji za svu ovozemaljsku nesreću dobija četrnaest hiljada ovaca i šest hiljada kamila i hiljadu jarmova volova i hiljadu magaraca itd. (knj. o Jovu gl. 43, 12–17) ili plač Jeremijin, itd. Ona nadmašuje, dakle, judaizam ali nadmašuje i hrišćanstvo.

Panteistička po tradiciji ona se razlikuje od hrišćanstva kao teizma a Bogorodicu retko pominje. Bogorodica se našem narodu ne javlja sa neba. On je sreće na zemlji:

Krštenje Hristovo
„Govore joj šestokrili anđeli
Tako t' Boga sveta devo Marijo,
Pak otidi Krstitelju Jovanu,
I pred njim se pokloni,
Crnu zemlju poljubi..."

Ili opet Krštenje Hristovo

„Pošetala Prečista Gospođa,
Ona zemljom i svijetom šeta
A na ruke nosi sina svoga
Sina svoga Isusa Hristosa."

Posmatrajući ga sa zemlje, „iz svetinje, iz Jerusalima“, ona ne vidi nesravnjivo veliki duh njegovog grandioznog morala koji ga, životom muke i samozaborava, vezuje za carstvo nebesko, za Boga. U koliko je taj život teži i mučniji u toliko je više duševan i u toliko je više božanski. Ona ne shvata da je srpski moral misionarski i prema tome moral života a ne smrti te usled toga neshvatanja i stavlja cara Lazu čestito koleno pred konfuznu alternativu da kroz svoju smrt, i smrt svoje vojske, uđe u nebesko carstvo, ostavljajući na Kosovu zemaljsko carstvo svoga misionarskog naroda i pusti na Balkan bogohulnike „te da krvca iz zemlje uzavre“.

Teistički, hrišćanski moral smatra da je čovečanstvo spaseno pomoću Isusa kao jedinoga Sina Božijega — i to njegovim mukama i smrću. Panteistički, srpski narodni moral, međutim, smatra da je svaki Božiji sin, da svaki posebno strada radi svoga i opšteg spasenja i da je, prema tome, svaki Isus. Zbog toga, po srpskom moralu, car Lazar nije ni mogao, po jerusalimskom predlogu, sam da primi na dušu celu srpsku vojsku, celu srpsku prošlost i budućnost. pa da ih sam povede u jednom ili drugom pravcu. I s toga se i borio viteški, zagrejan onom nadom koja nije

predvidala smrt kao posledicu i propast srpskog carstva, već pobeđu, život i carstvo.

Drugojače shvatanje naš narod je prokleo kao izdajstvo.

Otuda dolazi da su prehrišćanski Sloveni, i ako do ekstaze pobožni i na onoj moralnoj visini kakva je u novija vremena zadivila i L. Ležea, dugo ostali ne samo nehrišćani nego otvoreni antihristi. A formalisti hrišćani Slovenci ni danas ne ubrajaju u pravoverne.

Nalazeći Bogorodicu u Jerusalimu, naš narod je ne shvata. jer on opšti sa nebom. On hoće nebesko carstvo, to je istina, jer ceo njegov život i nije ništa drugo do borba za nebesko carstvo. Ono je njegova vera, njegov cilj, njegov Bog. Ali, panteist, on vidi nebesko carstvo svuda gde vrši svoju dužnost, gde vrlina njegovoga dela dosegne do apsolutnoga. do Boga, I, za dušu, za Boga on se upušta u borbu sa ogromnom vojskom bogohulnika kojima ne bi mogao ni ručak osoliti, Bori se nadčovečanski i gine nadčovečanski za zemaljsko carstvo vrline svoga naroda kroz koje se ulazi u nebesko carstvo, I, mimo alternative iz Jerusalima, on bi sačuvao zemaljsko carstvo i dalje, pa bi kroz njega radio za nebesko da nije bilo Vuka Brankovića, koga je narod prokleo i time odbacio i predlog iz Jerusalima.

Pesma o propasti Srpskog carstva na Kosovu nije srpsko veruju za nebesko carstvo. Ona je nedokučivo duboka filosofija našega naroda o jerusalimskom i srpskom shvatanju nebeskog i zemaljskog carstva, ona je ilustracija onakvog hrišćanskog morala kako ga je naš narod shvatio. Ona je upadljivo reljefna slika rezultata koji je srpskom narodu dala borba hrišćanske, teističke vere, sa srpskom, panteističkom. Reljefna slika rezultata hrišćanske borbe za odvajanje Boga od čoveka, i srpske borbe za deifikaciju čoveka i konfuzija u koju je ta borba gurnula naš narod.

Kosovo uzeto u opšte, i ako bi za druge bilo oličenje narodnog srama, za Srbe je svetinja. Otkuda taj paradoks?

Uzeto kao pesma Kosovo je orfejski krik iz najnevidljivijih dubina božanske duše preko koje su prohujali kao uragan i vizantijska i turska obest. Ono je veličanstven protest u ime Božije protiv svega što je Srpskom narodu nametano od pamtiveka i što je imalo za cilj da uguši vedru i svetlu narodnu misao i kristalnu tradiciju.

Zbog toga što je bolni i očajni krik protesta protiv svega nametnutog, Kosovska pesma roni u tradiciju i tamo, u dubokim i tajnim kutevima narodne duše, otkriva veru pradedova i njom peva — San carice Milice, Zidanje Ravanice i dr.

Srpska borba je borba za dušu i Kosovska pesma nije himna propasti srpskog carstva. Ona je ilustracija najvišega bola, najviše muke kao narodne religije, kao put za ulaz u najvišu sferu u viši život. Kosovo je sveto zato što je ono veliko osvećenje i prečišćenje srpske duše bolom., njeno uzletanje a ne pad, njeno ovekovečenje a ne ništenje. Ono je oličenje stradanja i patnje. Ono je bol. Bol materinski, Smrt Majke Jugovića, supružanski, Musić Stevan, devojčaki, Kosovka devojka. Ali i ako je ono tako grandiozno, ipak nije uzvišenije od Šumadije, Između njih je razlika u tome što se Kosovo vidi kao celina kroz spiritualnu prizmu Šumadije koja ga je i ispevala a Šumadija se samo delimično nazire jer se ona još nije dočarala. Višnjić je nju pogrešno razumeo, i osenčio, kad je shvatio da je

raja ustala zbog toga što globa davati ne može. On se ogrešio tvrdnjem da knezovi, kao i izmećari Turaka izelica, nisu radi kavzi. Na protiv baš ti knezovi, iz srca Šumadije, iz njene duše, iz uma njenoga, iz sedamnaest sela, Čumića, Stragara, Topole, Trnave, Masloševa, Ovsišta i td. na dan 20 januara 1904 g. zavetovali su se, zajedno sa rajom, da se bore za slobodu do pobeđe ili smrti, napuštajući sva ovozemaljska blaga i sklanjajući samo porodice u zbeg.

Na suprot Kosovu, Šumadija još nije ispevana. Ona ima najpre samu sebe da dočara, a zatim samu sebe i da ispeva, jer je drugome nedostižna i drugi ne može ni da je dočara. ni da je ispeva

Bogonosac i mučenik, Srpski narod je, dakle iznad bezgrešnog začeca i u visinama Hrista mučenika sa kojih visina vezuje se sa Bogom neposredno, a njegov, panteistički Bog, nije ni osvjetnik ni krvnik. Njegov Bog je Život, Sveživot, Sveduša, Svevrlina, Svebog. Njegov Bog i Bog svetih apostola nije isti, njegov Bog i Bog Hristov su isti.

Naša pesma nadmašuje i umetničku književnost drugih naroda, koja se tetura po nižoj sferi takođe epikurejski traži Boga u njoj pa u ovozemaljskim trzajima raskida deo po deo duše i telali je po vašarima taštine preživelog sveta

Ona nadmašuje najveće engleske pesnike, Bajrona, koji se u Čajldu Haroldu pokazuje kao mizantrop, Šeleja, čija je vizija, izražena u jednoj od njegovih najlepših pesama — Oda Ševi — potpuno vezana za zemlju, tražeći sreću u iluzijama i razočarana, izražava užasan strah od života.

Obraćajući se Ševi, simbolu duha, on je pita kako ona, svakako inspirisana dubokim poznavanjem smrti, može tako veselo da izvija pesmu kao kristalnu bujicu jer, „naš najvedrij osmeh osenčen je bolom. a naše najlepše pesme su one koje ispevaju najtežu misao“. Jer. i kad bismo mogli prezreti i mržnju i ludost i strah, i kad bismo bili sposobni da uzdržimo suzu — on opet ne vidi kako bismo se zaradovali onako kao ptica koja se zavatlava u sunce.

Veliki pesnik niže sfere, on ne shvata da je njegova tragedija u njegovoj sebičnosti jer, on traži od ševe da ga nauči da bude veseo bar za polovinu onoga veselja koje ona doživljuje da bi se i sa njegovih usana razlivalo uzvišeno ludilo harmonije zbog kojega bi se svet isto onako divio njemu kao što se on divi ptici. I u drugoj od njegovih najlepših pesama, Oda Zapadnom Vetru, raskida srce opet iz razloga koje nameće niža sfera duševnoga života.

Usled ovoga nesadržajnog pesimizma, Arnold, kao kritičar, smatra Šeleja za divnoga besciljnoga anđela koji uzaludno svetlim krilima leprša po praznom prostoru.

Kic se davi u melanholiji i sreće je i u lepoti koja ipak mora da umre, i u radosti kojoj melanholija šapuće poslednje zbogom, i u zadovoljstvu koje ona pretvara u otrov. On je vidi kako svojim velom obavlja ceo hram sreće iz niže sfere.

Naša pesma je iznad svega ovoga. Dok je Hajne negativan, ona je pozitivna, dok je Leopardi jedan dugi i beskrajni krik očajanja, ona vodi sreći preko muke, dokle se Mise raskida u bolu, ali u onom negativnom koji ne diže i stvara već ruši i ništi, dotle je njen bol pozitivan, bol iz koga se rađa večnost.

IV

Pored velikoga optimizma u mucu, kroz našu Narodnu pesmu provejava dobrota kao apsolutna, transcendentalna, deo vrline koja je imanentna u principu Boga. Kao takva, u koliko je vezana za društveni život i čoveka u nižoj sferi, ona ima i ovozemaljski karakter. Ovozemaljska dobrota bazirana je na savesnom vršenju dužnosti, na patnji, na saučešću, na moralnim i ekonomskim konvencijama. A, apsolutna, transcendentalna, samo je u toliko svojina ljudi u koliko spoznaju načelo, ideju večnosti. Prema ovome, kao i život, kao i mudrost, dobrota ide kroz obe sfere. Pomoću razuma u nižoj živi u granicama odnosa čoveka prema čoveku, čoveka prema društvu, društva prema čoveku, a pomoću uma u višoj se sferi identifikuje sa Sveživotom, sa Bogom. Ova, viša, koja proizlazi iz razlikovanja dobra i zla, iz spoznanja Boga, iz uma, u stvari se identifikuje sa ljubavlju kao božanstvom, jedino istinitim, realnim i apsolutnim. Shvatajući je kao transcendentalnu vrlinu, naš narod ju je preko ovozemaljskih bića upravio apsolutnom principu, a shvatajući je kao nebesku naš narod ju je nebeski i opevao.

U pesmi Balčeta čobane, (Zbornik) Milivoje otseca Balčetu ruke usled čega ovaj umire. Ne govoreći ništa majci. on ne samo da prašta Milivoju već mu ostavlja i konja i oružje.

Ili, Bezdušna Neda truje sestru od koje ostaju dva siročeta. Stariji kaže mlađem da treba da porastu i da tetki nose vodu. Ona ih truje i sahranjuje u gradini da bi prolaznici gazili

njihov grob. Siročići izrastu u vidu bosiljka i dogovaraju se da budu veći da bi se tetka njima zakitila. Kad ih počupa i baci na bunjište oni ponovo izniknu kao borovi i trude se da porastu veći da bi tetki pravili hlada. Kad ih poseče i stavi na vatru, oni su srećni što gore te se greje njihova tetka. I u opšte cela naša poezija je u znaku nesebičnog požrtvovanja — apsolutne dobrote, dobrote koja je Bog, koja je duša i zato je narod zove i duševnost.

V

Kao dobrota i pravda je apsolutna i doseže do Boga, — „Što je pravo i Bogu je drago“. „Pravda drži zemlje i gradove“. „Ni po babu ni po stričevima, već po pravdi Boga istinoga“. Kao takva, pravda u našem narodu ne odgovara pojmu latinskog ius koje istovremeno obuhvata i normu i sankciju i time odgovara našem pojmu zakonodavstva.

Srpski pojam pravde ne odgovara ni njenom shvatanju kod Hobsa. Prema Hobsu, smisao pravde

nije urođen u čoveku već stvoren društvom, održavan silom, prinudom. Po njemu, pojam pravnoga i nepravnog ne može da se shvata bez pojma sile. I ovde, dakle, kao kod Rimljana, pravda postoji samo u vidu zakona. Ona nije interna, unutrašnja, svojstvena duši, apsolutna. Ona je spoljna, prinudna, formalna.

Prema srpskoj narodnoj pesmi pravda je sastavni deo dobrote. Ona je identična sa dobrotom. Identična sa dobrotom ona je daleko iznad mojsijevske pravde koja traži oko za oko, zub za zub (II knj. gl. 21) i time se pretvara u odmazdu. Ona je i iznad apostolske pravde koja se, gotovo u svemu, osniva na ovoj mojsijevskoj odmazdi — „i tada će se vratiti svakome po delima njegovim“ (Matej. gl. 16) A, Hristos će se odreći na nebu pred ocem svojim onih koji su se njega odricali na zemlji, pred ljudima“. Naša pravda je u duši, isto kao vrlina. No, i ako takva, ona se ne shvata ni kao proizvod ljudske svesti. Transcendentna, ona je iznad zakona i savesti i identična sa apsolutnim za koje se ceo narod opredelio. Proizlazeći iz duše ona je za nas besmrtna kao i dobrota, kao i duša.

VI

Naša narodna pesma je, kao Paskal, kao da Vinči, kao Gete, shvatila ljubav umno, identifikovala je sa saznanjem. Ona je za nju deo vrline, nesebična, transcendentalna, božanska, i kao takva nadvladauje smrt.

Odvojena od nagona za prokreaciju ona doseže do numena, pretvara se u pojam, u ideju i kao ideja podudara se sa večnošću. Ona živi zagrobno i na taj način što:

„Više dragog zelen bor izraste,
A viš drage rumena ružica;
Pa se vije ruža oko bora,
Kao svila oko kite smilja.“

(Vuk, I, 541)

ili:

„Iz momka je zelen bor nikao,
Iz devojke vinova lozica
I hvata se boru za ogranke,
Ka' devojka momku oko vrata.“

(Vuk, I, 342)

Pored ljubavi momka i devojke pesma poznaje i ljubav supruga, ljubav Vojvode Prijezde i njegove Jele koja kaže:

„O, Prijezdo, dragi gospodaru;
Morava nas voda odranila,
Nek Morava voda i sarani —

Pa skočiše u reku Moravu“
A zaručnici Senjanin Ivana:
„Leteć joj je glava govorila:
Volim da sam sada poginula,
Neg da me je bane obljudio,
Kada nije moj dragi dragane,
Moj dragane Senjanin Ivane."
A „Kako dođe Milić barjaktare,
On se spusti na meku postelju,
Dok dođoše kićeni svatovi,
Dotle s' Milić mršav naležao“

za svojom zaručnicom Leposavom koja je umrla na dan venčanja, pa sahranjena u čarnoj gori koju je Milić zamolio da mu zagrobnoj zaručnici ne bude strašna.

Ljubav naše narodne pesme je dijametralno različita od pornografske ljubavi svete Rute iz starog zaveta, koju njena svekrva podvodi Vozu za nešto ječma (knj. o Ruti, gl. 3, 3—4, 15] ili još gore supružanske ljubavi praoca Avrama, koji svoju lepu Saru podvodi faraonu iz koristoljublja (Postanje, gl. XII, 10—20) ili senzualne pesme nad pesmama. Ona nije epikurejska već idealna pa je usled toga nezainteresovana.

„Volim s dragim po gori hoditi,
Glog zobati, s lista vodu piti,
Studen kamen pod glavu metati,
Neg' s nedragim po dvoru šetati,
Šećer jesti, u svili spavati."

A i sama sudbina ne da srpskoj ljubavi da bude predmet trgovine jer u pesmi Prodata ljuba Bogdanova, mladoženja, kupac, kaže u veče:

„Večerajde, kupovano drago,
Večerajde pak će m' u ložnicu.
Al govori Bogdanova ljuba:
Večeraću, u ložnicu neću.
Digni der mi rukav desne ruke,
Da ti vidim tri belege crne,
Jer j' u mene taki bratac bio,
Pak su mi ga zarobili Turci."
On joj diže rukav desne ruke,
I ugleda tri belege crne,
Tu se pozna bratac i sestrice,"

Ideal naše žene i njena ljubav je diametralno različita i od ideala i ljubavi stare grčke žene.

Jelena nije slavna po duhovnoj već plastičnoj lepoti i ljupkosti i ona po plastičnoj lepoti postaje i Tezejeva i Menelajeva i Parisova žena... Lepotom i ljupkošću ona oduševljava grčki svet. Zbog njene plastične lepote prave se čitavi okršaji, lije se krv bujicama, padaju carstva, unesrećava se svet. Takva, ona je boginja za Lakoniju i lakonske devojke padaju u deliriumsko oduševljenje za njom priređujući joj čitave praznike pod nazivom Helenia. Istina, za Rodos, u kome je delfijska kultura, dorska, Jelena ne samo da nije boginja već joj se i grob zove „Dendritis“.

Prema dorskoj legendi, po smrti Menelaja, Jelena se sklonila na Rodos kod Tlepoleosove žene Polikso. Ali, Dorkinja po kulturi, Polikso nikada nije mogla da zaboravi svoga muža koji je zbog Jeleninih pustolovina poginuo pred Trojom, pa joj je zato, ne primajući je u kuću, poslala u susret služavke koje su je obesile o drvo. Otuda joj je, veli se, tamo i dat nadimak Dendritis, a ne boginja kao u Lakoniji.

U Srpskoj pesmi, Ivan kaže:

„Nek je Manda i lepša i viša
I bijelim ruvom bogatija
Kada nije mome srcu mila."
[Smrt Ivana i Jeline, Vuk, I, 342)

VII

Kao panteistička naša narodna pesma je pobožna do ekstaze ali nije hrišćanska. U koliko je prehrišćanski verska, u toliko se njen Bog konfondira sa čovekom i svime što ga kruži, u toliko se identifikuje sa dušom, i u toliko je ceo ljudski život misija čuvanja duše kao varnice Sveboga. U koliko je narodna pesma hrišćanska, u toliko je teistička i shvata Boga judaistički, ortodoksno, hrišćanski, kao inkvizitora sa sadističkim sklonostima, kao mučitelja i krvnika. — Marko umire od Boga, od starog krvnika. Svi njeni sveci vrše hrišćanske dužnosti u svetu vila, zmajeva, aždaja itd.

Sadržina naše pesme je delo, muka, duša. Delo je za to herojsko što je upravljeno na vrlinu. Vrlina je hrabra a dobrota neustrašiva (Šekspir, Mera za meru, čin, III sc. 1).

Delo se u glavnom vrši na tri načina, mišlju — namera, rečju i fizički, a etički, karakteriše se bojom. Crno je simbol zla, belo simbol dobra. „Što se hvališ, crn ti obraz bio“. „Crni sine“, „U Cigana crn obraz, puna torba“.

Ako je ljudsko delo ispunjeno gresima, onda duša otpada od Boga i prelazi u kakvu životinju — deca Grčića Manojla i Ljutice Bogdana — ili se kameni. Ovo verovanje u selenje duše zadržalo se i do danas u našem narodu a u Dušanovoj Srbiji ono je moralo da se suzbije zakonom (D. 3. čl. 20).

Nesebično stradanje, mučenje za vrlinu je čuvanje i spas duše, a spas duše vodi posvećivanju. Posvećivanje je vraćanje duše njenom izvoru, Sveduši, Sveživotu, Svebogu.

Smatrajući dušu i pojedinačni život kao varnicu Sveživota, kao odsjaj Sveduše, kao deo Boga, izvora svega što jeste i biva, oni dušu čuvaju vrlo pobožno.

Da li će ko izgubiti dušu i otpasti od Boga zavisi od njegovog dela:

„Nemoj, sine, izgubiti duše,
Bolje ti je izgubiti glavu
Nego svoju ogrešiti dušu“.

kaže majka Marku u pesmi Uroš i Mrnjavčevići.

VIII

Jasno je, dakle, da naša Narodna Pisma nije ratnički poklič, kako se to misli i pored toga što se u njoj gotovo na svima stranama dele krvavi megdani i vodi borba do istrebljenja. Ona nije ratnički poklič i pored toga što u njoj gotovo na svima stranama padaju glave u ogromnom broju. Njeno viteštvo nije viteštvo koje proizlazi iz nacionalnog egoizma, antipatije ili mržnje prema drugim narodima ili tuđim junacima, ili iz borbe za odbranu imovine ili ma koga posebnog interesa. Ona nije junačka, ni u banalnom, ratničkom smislu zavojevačkom, niti je egoistična u smislu zaštite posebnih i egoističkih interesa. Ona nije krik ni krvi ni mesa, ni izliv snažne, neobuzdane mišice i primitivnoga srca junačkoga, kao što je shvatio Meštović, ni nedotupavno nepoznavanje vrednosti života i divljačko preziranje smrti bez jauka. Na protiv, tuđi junaci su fizički jači. Oni su fizički nadljudi. Mnogi imaju po tri glave, po više srca, nadprirodni dar plamena pomoću koga spaljuju protivnika. Troglav Arapin, Musa Kesedžija, Balačko, Đerzelez Alija, Vlah Alija.

Ali su Srbi umni, duševno jači. Oni su u tome nadljudi. Oni se bore za istinu, za dobrotu, za pravdu, za opšte dobro koje u svakoj pesmi pobeđuje; i s toga neustrašivo polaze u boj protiv najvećih junaka bez nade da će se i vratiti sa razbojišta, no vrlina pobeđuje i oni su pobeđioci.

Za srpskog pevača život nije ono što je za Šekspira u Magbetu — besmislena, nervozna i hučna priča koju ispriča idiot; (Čin V, sc. V). Za njega je život misija, jer „nebo čini sa nama ono što mi činimo sa zubljamama, ne palimo ih radi njih, Ako ne ispoljavamo naše vrline isto je kao da ih i nemamo“. (Šekspir, Mera za meru, čin I sc. I). Za njega je on misija. Zato naša, pesma i jeste krik duše. Svako, njeno razbojište jeste razbojište odbrane a ne napada; svaki megdan je, megdan iz; saosećanja i altruizma, jer svaka njena borba je borba za Boga u kome su dobrotu, pravda, duševne vrednosti. Svako junaštvo je umno. — Idi mudro, ne pogini ludo, — život je duhovna vrednost, i ima da se zameni za drugu duhovnu vrednost. On je ideja i ima da se zameni za ideju. Marko Kraljević neće da deli megdan sa Arapinom za blago. On se ne odaziva na poziv u kome mu se veli:

„Evo tebi sedam tovar blaga,
I evo ti sedam boščaluka,
Nit su tkani niti su predeni,
Ni u sitno brdo uvođeni,
Već od čista zlata saliveni,
I daću ti od zlata siniju,
Na siniji opletena guja.
Povisoko glavu izdignula,
U zubima drži dragi kamen,
Pored kog se vidi večerati,
U po noći, kao u po dana.
I daću ti sablju okovanu,
Na kojoj su tri balčaka zlatna,
I u njima tri draga kamena.
(Valja sablja tri careva grada).

jer je Arapin veliki junak i može ga ubiti.

„Skače pod njim pusta bedevija
Ispod nogu kamen izlijeće
Te razbija hane i dućane“.

Ipak on ide na megdan, jer je pozvat u ime Boga kao duhovne snage koje se više boji nego Arapina kao fizičke, i ako Arapin može da mu uzme život, (Marko Kraljević i Arapin) ili Strahinić Bane... Sam i bez braće Jugovića. ponosnih junaka, od kojih ni jedan neće da izostane od Kosova da se ne bi reklo, na primer: „Gle strašljivca Boška Jugovića, On ne smeđe poći na Kosovo“, odlazi samo sa svojim vernim hrtom Karamanom, protiv silnog Vlah Alije i to ne zato da bi vratio ljubav nazad ili da bi joj se svetio. Na protiv, zaštitnik, on je vraća roditeljima a kad ovi hoće da je kazne, on je štiti: „Ne dam vašu sestru poharčiti, Bez vas bih je mogao stopiti“.

Sem ovoga, nejak i slabi đak-samouk, usled čega ga pesma i zove Đače Samouče, istupa viteški pred Cara Konstantina i

„Ne govori Caru po hataru
Već govori Bogu po zakonu“

usled čega biva spaljeno. Ali, viteško, nesebično žrtvovanje je vrlina, Đače Samouče je vrlina, s toga nadživljuje smrt i posvećuje se.

U koliko se više udaljuje od Šumadije i Moravsko Vardarske Doline i ide ka zapadu, u toliko ovaj šumadijski, herojsko misionarski duh, sve se više otelotvorava. Ovim otelotvorenjem on se kod Dinaraca uobličava u atletu, gladijatora, u gomilu mesa, u splet zategnutih i nabreklih žila, u bezumlje. Ovo potiskivanje narodne duše za račun mišića prevazilazi kod Dinaraca smešno i dostiže do apsurd, koji Mićun Pavićević, i sam Dinarac, u „Crnogorci u pričama i legendama“ reljefno slika... S početka balkanskog rata

zadesila se dva crnogorska pečalbara u Bugarskoj. U želji da i njih dvojica uzmu učešća u osveti Kosova, zapitaju brzojavom ministra vojnog sa Cetinja: „Da li da se vraćamo tamo ili da udaramo s boka?“

Meštrović, opet Dinarac, svojim otelotvorenjem naših besmrtnih vitezova, preterao je i smešno i apsurdno i dosegao čak do varvarstva. U duhovnom zagrljaju Rodena čiji Mislilac čini utisak rvača ili atleta, on je smeo s uma zakon da se duša u glavnom razvija u obrnutoj srazmeri sa mišićima, pa je gigantski napor naše božanski velike duše pretvorio u gigantski napon elementarno snažne mišice i nezgrapnog slonovskog tela.

I Bugari su, kao Dinarci, pogrešno shvatili ovo herojstvo. I kod njih je Marko, kao kod Meštrovića, fizički nenadmašan, toliko obesan fizički da i samog Boga izaziva na megdan. Biva pobeđen, razume se, ali tek..

Cvijić je, mereći psihu naše inteligencije po ovom dinarskom, čisto fizičkom zamahu, koji je telesan i kao takav nestalan, pogrešno zaključio da je intenzitet njenog pregnuća ravan intenzitetu pregnuća ptice. Ali je on istovremeno dobro video moralnu harmoniju besmrtnog šumadijskog čoveka koji je, pošto je dušom svojom nadahnuo slobodu, jezivu prašumu od Avale do Kragujevca, Smedereva i Rače, pretvorio istrajnošću i strpljenjem u bogatu žitnicu, u vrt, u nacionalni ponos.

Nedostižna su i uzvišena pregnuća Šumadije i daleko prebacuju napore džinova. Nadahnuta; ova pregnuća su ceo Balkan uzdigla do uskrsnuća.

IX

Naša pesma nije ni Ilijada ni Odiseja. I Ilijada i Odiseja su u mnogome orijentisane prema zemlji. A, prema Platonu, u Ilijadi, (knj. XXIV) sami bogovi čine zločin savetujući gaženje zakletve, a duša i posle smrti vapije i žali za ovozemaljskom snagom i mladošću tela u kome je bila. (knj. XVI), odlazeći na drugi svet i jecajući, (knj. XXIII). U Ilijadi i Ahil, kao boginjin sin, nije u stanju da se uzvisi iznad svoga bola već, čas legne na stranu, čas na leđa, čas na grudi, čas juri pored morske obale. (knj. XXIV). Isto i Prijam, kralj koji je izjednačen sa bogovima, valja se po prašini prizivajući u pomoć sve bogove. (knj. XXII).

No, ne samo ljudi, i bogovi ne mogu da se savlađuju već i oni padaju u očajanje: „Nesrećnica sam što mi je sin heroj“ (knj. XVIII), kaže jedna boginja, Ilijadini bogovi, kao i ljudi, mogu da prsnu u ludi smeh kad vide Vulkana kako se onako ćopav razigrao po sali na gozbi, (knj. V). A Ahil preti Apolonu — Ti si me lupio; Apolone! najsvirepiji od svih bogova, a ako ikad budem mogao, ja ću te za to kazniti. (knj. HHII). Svirepost i sebičnost bogova i polubogova iz Ilijade ide dotle, da Ahil ucenjuje Agamemnona I neće da mu izda mrtvacu bez naknade (knj. HHH i XXIV) a pokloni ubeđuju ne samo visokorodne kraljeve već i bogove. (knj. IX).

Ni Odiseja; opet prema Platonu, nije bolja. Ona - strah od smrti i kukavičluk podiže do neba. „Milije mi da živim pa makar argatovao i kod roba, nego da umrem i odem u carstvo mrtvih. (Odiseja. knj. HI).

Epikurejcu, Odiseju ništa ne izgleda lepše od ukusnih jela i dobrog vina,— (Od. knj. IX), a od gladi za njega nema ničega, strašnijeg. (knj., XI). Isto tako njegov Zevs, zaboravlja se, u tolikoj meri da, prenebregavajući svoje dužnosti vrhovnoga boga koji bdi nad svetom danonoćno, sve, ostavlja i pada sa Junonom na samom mestu susreta, radi zadovoljenja strasti, ili priča kako je na istom delu Marsa i Venusa Vulkan iznenadio, (Od. knj. VII).

Prema samom Platonu naša pesma je visoko iznad ovoga. Ona je i iznad Dantea i iznad Šekspira. Oni su očajni krici, sebičnosti i strasti. Oni su Pakao. Magbet, Hamlet, Otelo, Mletački trgovac. Za njih je svet komedija za našeg narodnog pesnika misija, oni su pesimizam; oni su triumf zločina. Naša pesma je optimizam, ona je triumf vrline.

X

Našoj narodnoj pesmi delimično se približuje Grčka tragedija.

Šta je to Grčka tragedija?

I u suštini i po svome poreklu Grčka tragedija je ritual orfičke vere koja je preko Trakije obasjala Grčku. Na Istoku ona je obred za vezivanje čoveka i Boga kroz viziju. Svetlost na Istoku, ona je postala senka u Grčkoj. Senka usled toga što je Grčka imala fatalni dar plastike i otelotvorenja. Fidijas i Praksitel i svi drugi su velikani u plastičnoj, imitativnoj umetnosti. Vizionarstvo su gonili. Sokrat je osuđen na smrt. Platon je proganjan od nemila do nedraga. Imitativno i plastično Grci su shvatili i velikog istočnog Boga i podražavanje toga slavljenja nazvali su tragedija. Iz samog pojma tragedija, etimološki, jasno je koliko su mnogo bili vezani za zemlju i njene pojave. Osećajući ipak da je tragedija nešto više od onoga kako su je izvodili upinjali su se da iznađu ono što treba da bude u njoj veliko, da ga istaknu, da ga podvuku, i ožive i na grčkom tlu.

U svojoj Poetici Aristotelo, prema Dr Milošu Đuriću, smatra tragediju kao umetničko delo otmenog govora koje podražava neobičnu i potpunu radnju od izvesne veličine. Delo mora da bude podražavano, i to podražavanje mora da izazove sažaljenje i strah, A sažaljenje i strah vrše prečišćavanje osećaja.

Pod otmenim govorom Aristotelo je razumeo pesmu — harmoniju i ritam.

Grčka reč katarsis, koja se nalazi u originalnom tekstu, izazvala je veliki broj tumačenja. Od njenog pravilnog shvatanja zavisi i pravilno shvatanje i razumevanje Aristotelove definicije tragedije.

Kao pesma, ritam i harmonija, grčka tragedija je podudarna sa našom narodnom pesmom koja je veličanstvena po ritmu i harmoniji. Ali šta znači kod Aristotela prečišćavanje duše sažaljenjem i strahom — šta je to katarsis?

Veliki klasični istoričari povlače paralelu između stare grčke istorije i pohrišćanske evropske pa, grčku, kao evropsku deo na grčki srednji vek i grčku obnovu. Srednji vek je od Omera i Hezioda sve do šestog veka pre Hrista, do Delfija i njegovog uticaja. Oko 600 g., Delfi su se odvojili od Fokidana i zasnovali samostalnu crkvenu državu sa svojim proročanstvom koje je bilo na velikom glasu. Njegov Apolon bio je drevni Bog, isceljivač od greha prolijanja krvi. A Delfijsko proročanstvo imalo je za načelo — sve u granicama, čime je uticalo i na one delove najjužnijeg Balkana koji nisu bili delfijski.

Apolon je bio ne samo izvor etike već i zakonodavstvo se njime inspirisalo kroz Solona čiji su zakoni bili puni humanosti i socijalne pravde.

Pored ogromnoga uticaja koji su Delfi učinili na Spartu i dali osnove dorskoj kulturi, i sa Istoka, iz Male Azije, Jonije, zapljusnuo je talas svežine. Tales (oko 585) sa grupom odao se ispitivanju prirode i postanka sveta. On je smatrao da je svet postao iz vode, a vodu je shvatio kao izvor svih ondašnjih elemenata i života u opšte.

Pored Talesa, Heraklit iz Efeza, (oko 500) opet Jonija i jonska škola, smatrao je da je vatra izvor života i sveta koji je večna promena. Tražeći jedini izvor života i sveta Jonci su bili monoteisti i učinili su ogroman uticaj na Grčku. Ksenofon, elegičar, iz straha da Grčka koja je bila rastrzana između uticaja sa Istoka koji je dolazio preko Jonije i Delfija, politički ne utone potpuno u Istok, pokušavao je da svoje sugrađane orijentiše prema Delfima, ali je želeo da, im iskoreni politeističko verovanje i privede ih monoteističkom načelu.

Paralelno sa Jonskom školom, školom fizisa, prirode, postojala je u Južnoj Italiji škola Pitagore sa Somosa (oko 530), opet Jonca. Ova je škola bila humanistička i obratila veliku pažnju i na ljudsko telo i na dušu. Telo je negovala asketizmom, vegeterijanstvom, postom, dušu muzikom i matematikom kao najvišom i najblagotvornijom filosofijom po njenom mišljenju.

Pritešnjena između jonskog, eleatskog i delfijskog panteizma, Heraklit je bio sveštenik sekte tajna, misterija, (kod nas je i danas krštenje tajna itd.). Tales je predlagao Joncima da obrazuju federaciju sa prestonicom u Teosu a Delfi je bila sveštenička država, politeistička Atina je nazirala na horizontu ogromne kulturne okršaje koji su je, najzad, i osramotili pred pokoljenjima i vekovima.

Perikle pada pod uticaj Jonaca i njihove škole koju Anaksimandar uvodi u Atinu. I Sokratov učitelj. Arhelaj, je pod uticajem jonske škole, ali, pod uticajem raspoloženja Atinjana on povlači razliku između fizisa kao prirode i nomosa kao društvene konvencije. A, smatra da u svetu ljudskog morala nema ni lepog ni ružnog. Sve je u shvatanju. Ogromna reakcija. na jonsku panteističku tezu sveta kao celine; njegovog jedinstva u izvoru vode ili vatre, nemoćna sama da odgovori. Atina uzima u pomoć sofiste, strance,

meteke, koji joj dolaze sa raznih strana — i oni je vraćaju zemlji, starim običajima i predrasudama, da su bogovi lažovi da su nevaljalci, što Ksenofon energično pobija služeći se jonskim argumentima i ako on sam vojuje za oslobođenje Atine od tuđeg uticaja,

Gorgijas dolazi iz Leontinie, Sicilija, Protagora iz Abdere, Trazimak iz Trakije, itd. Kao antitezu jonskom apsolutnom panteosu u vidu vatre ili vode, suprotstavljaju ljudsko društvo kao celinu, kao relativnost, ne kao posledicu panteosa već kao rezultat nomosa, konvencije koju ljudi daju. Oni to rade namerno. I ako su kao meteci, stranci, bez političkih prava, oni su primili na sebe dužnost u suštini političku, da suzbiju delfijsko-jonsku tezu koja je visoko nadmašivala državu kao relativnu tvorevinu, tvorevinu nomosa, kao deo kosmosa i tražili apsolutno i univerzalno. Državni zakoni se gotovo uvek kose sa apsolutnim zakonima. Državni zakoni brane Sofoklovoj Antigoni da sahrani brata, ali apsolutni, na protiv, nalažu joj da to učini. Ovome problemu Sofokle se ponovo vraća i u Ajaksu.

Režim atinske demokratije, koju Platon mrzi do srži, doveo je u Atinu sofiste zato da je odvoje od neba sa kojim su je Delfi doveli u vezu. Ali je bilo kasno. Bog je već pre sofista u Atini bio ušao u najdublje kuteve duše atinske inteligencije i sofisti su bili slabi da ga otuda proteraju svojim verbalizmom.

Izrodila se ogromna i podmukla duhovna borba. Atina je izdeljena u dva tabora. Na jednoj strani njena demokratija i sofisti protiv nebeskog carstva, protiv besmrtnosti, protiv večnosti, protiv Boga kao sveopšteg duhovnog principa kome su služili i Istok i Delfi i Heraklit, sveštenik sekte tajna, i Sokrat, sledbenik iste sekte i Apolonov poklonik. Ova borba je pretvorila Atinu u poprište, u poprište krvave tragedije koju je na jednoj strani predstavljao duh Jonaca i Delfinaca a na drugoj režim atinskog ološa sa sofistima kao svojim službenicima,

Apoteoza ove tragedije je Sokrat. On je simbol istočnog spasenja kroz muku, patnju, stradanja. On je veličanstvena, prividna smrt radi iskupljenja večnoga života. On je naše bezimeno Đače Samouče.

Katarsis, dakle, u Aristotelovom smislu je ona veličanstvena, prividna smrt koja kod običnog sveta izaziva sažaljenje i strah. Ali se kroz katarsis ulazi u večni život koji budi sreću na taj način što se duša, kroz bol, oslobodava ovozemaljskih težnja i na taj način prečišćava. Katarsis je put patnje na kome se stiže saznanje kroz koje se sagleda večnost, sreća. Katarsis je onaj trenutak kada, po mišljenju Grka, Sokrat treba da budi sažaljenje jer ga je smrt zagrlila. A taj zagrljaj čoveka i smrti istovremeno budi i strah.

Nauk, međutim, iz katarsisa je ono što Sokrat odgovara: „Labudovi kad osete da će poginuti, onda baš najlepše pevaju, ali ne što žale smrt svoju, nego zato jer u napred znaju sreću u Hadu, i jer se raduju što će otići bogu, svome Apolonu, čije su sluge. A ja sam, mislim, negde i sam labudima drug po službi i istom bogu posvećen te nisam od gospoda boga slabije proroštvom obdaren“. (Fedon, Dr. M. Đurić) i zbog čega da ne zna da preko katarse odlazi u večnost kad je Apolonov prorok.

Tragedija, po Platonu, treba da predstavlja uzvišeno delo radnjom, obično delo govorom. U koliko je u delu bila veća katarsa u toliko je ono veće, u koliko ga je tragedija bolje shvatila i predstavila u toliko je bolja i u toliko je probudila više saosećanja za patnika, a saosećanje je altruizam, osećanje za drugoga, koje pročišćava dušu jer je odvraća od egocentričnih, ovozemaljskih težnja.

Tragedija, dakle, nije grčka narodna tvorevina i ni grčki intelektualci nisu mogli pravilno da je shvate usled čega je Platon tražio da svaka tragedija bude cenzurisana pre predstave. Ona je, preko jonske, eleatske i delfiske škole ušla u Atinu iz Veda, iz Upanišada. isto kao i filosofija, isto kao Tales, isto kao Heraklit, isto kao Pitagora.

Misao da je svet postao iz vode Tales nije pocrpeo iz neke pristanišne luke kako veruje jedan „dijalektičar“. Tu misao on je uzeo iz Veda —Himna Postanju, I 129 — koje su vodu obožavale iz Upanišada koje su smatrale da je svet postao iz vode. (Čandogija i Tajtirija). I Heraklit je svoju tezu o vatri. uzeo iz Veda (knj. I 129) i Upanišada koje su vatru obožavale i zvale je Agni -oganj a isto tako smatrale da svet proizlazi iz vatre (Veda; I 129). — Pitagora poznaje Karma jogu; — On je primenjuje u svojoj školi kao dijetu i asketizam.

Katarsa u grčkoj tragediji je podražavanje Mokše iz filosofije Upanišada. Mokša, (Mukti, Živan, Mukta) u Upanišadama i opšte u sanskrtskoj filosofiji jeste put, način oslobođenja duše od ovozemaljskih iskušenja. Od telesnih prohteva i težnja. Najviša Mokša je oslobođenje duše od svake egocentrične i ovozemaljske težnje, potpuno oslobođenje, a ovakvim oslobođenjem duša postaje potpuno čista, sveta i vraća se svome iz-voru, sveduši, brami iz koga je i proizišla.

Mokša živi i u prehršćanskom Slovenstvu kao Mokoša ili Mohuka što je već napomenuto, a kod nas i u današnjici kao muka i muka živa. Mokoša se nametnula i Hrišćanstvu. Kao simbol patnje ona se nametnula, u vidu Velikog petka, kao simbol spasa odlaska Bogu na istinu, u vidu Uskrsa.

Prema Platonu i Sokrat je pristalica vere iz Upanišada, a sama Platonova država, ustavno uređena je po načelima Manuovog zakona koji je i građanski“ krivično i procesualno važio u srednjevekovnoj Srbiji i po kojim načelima je i ustavno bila uređena Srpska država Nemanjića.

U koliko, dakle, katarsa kao samozaborav u grčkoj tragediji dostiže visinu Đaćeta Samoučeta i posvećuje mučenika kao glavnog junaka u toliko je grčka tragedija po stradanju za vrlinu bliska našoj narodnoj pesmi. To približavanje jedne i druge može da dovede u izvesnim slučajevima do potpune podudarnosti između njih. A razlika između jedne i druge je u tome što je grčka tragedija i kao legenda i kao verska ritualna svojina najužeg, misaonog kruga u Grčkoj a naša narodna pesma je svojina celoga našeg naroda.

Naša nauka problem vremena postanka Srpske narodne pesme naivno je postavila i naivno rešila. Ta naivnost je u tolikoj meri velika da ide u smešno.

Pesma nije nauka, ona je dar i kao dar dobija se rođenjem pesnika, u ovom slučaju naroda. A, istorijska je naivnost pretpostavljati da je naša narodna pesma postala ili tek XIV veka ili tek VI veka ili tek I veka. Te pretpostavke su neosnovane usled toga što Srpski narod nije naučio pevanje od zapadnih susednih naroda jer su svi oni u pesmi daleko izostali iza njega. a smešno je i zamisliti da Srpskog naroda nije ni bilo sve do I veka pa se tek tada javio ni iz čega i tada propevao. Slovenski, on je star koliko i Slovenstvo, a mitološki motivi njegovih pesama podudaraju se sa motivima onih pesama koje postoje na mnogo stotina godina pre Hrista.

Visini naše narodne pesme približuju se Ramajana i Mahabarata. Rajmana sa etikom Rame i Site, Mahabarata sa etikom njenih junaka, sa Savitrinom ljubavi koja, kao i kod nas, pobeđuje smrt. Sem ovoga, ceo filozofski sistem naše narodne pesme apsolutno je podudaran sa sistemima arijsko sanskrtske filozofije i po karmi koja odgovara našem delu i po spasenju duše kroz muku, mukti, mokša, kao i po shvatanju duše kao Sveboga, Atmana.

Panteističkom sistemu filozofije naših narodnih pesama odgovara panteistički filozofski sistem iz Veda i Upanišada.

Rič ili Reč Veda, knj. X. 90, smatra da je tvorac besmrtn, da je sve proizišlo iz njega i da je on u svemu što postoji. A panteizam u Upanišadama je još reljefniji.

Udalaka Aruni, u Čandogija Upanišadi, VI, 9. 10, kaže svome sinu Svetaketi:

Čuj, o prirodi sna, spavanja (svapna sanskrtski). Kad čovek zaspi onda se on, sine, predaje najvišem biću, suštastvu, za to se i kaže sanskrtski svapit (on spava) jer se opet (apita) vratio sebi, postao svoj (sva).

Sva bića, oče, tonući svakodnevno u duboki san, vraćaju se suštastvu (sat sanskrtski, sušti).

Kako je to njima nepoznato?

Kao što pčele, sine, zbiraju sok sa raznog cveća i od toga soka prave med (medas sanskrtski) i kao što ti razni sokovi u medu kao novom obliku ne mogu da kažu ja sam iz toga ili toga cveta, isto tako, sine, ni jedno biće, kad utone kroz san ili smrt u suštastvo, ne zna ni da je u suštastvu ni odkuda je tamo došlo.

I te reke, sine, i sa zapada i sa istoka. teku iz jednoga mora. nebeskog, (atmosfera) u drugo more, zemaljsko. U morima one ne postoje kao samostalne i ne znaju koja je od kuda. Isto tako, sine, ni bića ne znaju da su se, po spavanju ili transmigraciji, vratila iz suštastva ili u njega ušla.

Ona nevidljiva esencija u kojoj sve postoji i koja postoji u svemu jeste suštastvenost. To je atma, i, tat tvam asi, Svetaketo! (to ti jesi, Svetaketo)...

Pored panteizma u vidu sveboga, Brame, odnosno sveduše, Atmana ili Paramatmana po kome se filozofija i Veda i Upanišada potpuno slaže sa našom pesmom, ona shvata i delo kao stvarnost koja nadživljuje čoveka, isto kao i kod nas jer i kod nas pravednik u večnost ponese sobom samo bele ruke i pravedna dela svoja.

Delo u sanskrtskoj filozofiji je karma i njega su usvojile sve grupe filozofskih sistema, i sistem asti, jeste, sistem nasti, na asti, nije. Sistem asti je ortodoksn. U njemu su Veda, Sankija, Joga, Niaja, Vajšešika, Vedanta, Mimamsa. Sistem nasti, otpadnički, je Budizam. Džajnizam, Čarvaka.

Prema shvatanju o karmi, ona, karma, u stanju je da utiče na zagrobni život čoveka ili da ga olakša ili da ga oteža, ili da mu pričinu zadovoljstvo ili bol.

Karma koja proizlazi iz strasti niže se oko duše i boji je belo ili crno prema čemu se i duša smatra kao bela (šukla), dobra, ili crna (kršnja), rđava. Crna duša vodi u transmigraciju, novo rađanje i novo umiranje, nov život i novo mučenje, pretvaranje ili u životinju ili u kamen, i t. d.

Karma koja ne ide iz strasti već iz uma, iz dobrote, ne ostavlja nikakvog traga na duši, tako da se duša, slobodna i čista, po smrti, vraća najvišem biću, Brami, Hiraniagarbi, ide u osmo nebo, najviše.

Sanskrtska filozofija, opet u svima sistemima, zna kao što smo već napomenuli, i za mokšu kroz koju se ulazi u viši život a koja je sprovedena i kroz našu pesmu,

Za sanskrtsku filozofiju, kao i za filozofiju naše pesme, ovaj svet je, prema Svetašvatara Upanišadi, majin (maja, obmana, privid) varljiv, lažan, a prema Maitra Upanišadi, Brama se javlja u dvojakom vidu, u vidu bezobličja. univerzalnosti, univerzalnog života, i kao takav je apsolutan i večan, i u vidu obličja, posebnog života, a to obličje je maja, obmana, privid.

Srbi ni svoju poeziju ni sistem svoga shvatanja nisu primili od Inda što je jasno pored ostalog i iz sledećeg. Od velikih sukoba sa crnim narodima koji se pominju još u vedskom dobu Sloveni kao Arijanci sačuvali su odvratnost prema crnoj boji pa su njome simbolisali i svako zlo i sve što je sadržavalo negativna svojstva. Indi, međutim, i ako nisu beli, primajući u davnim vremenima veru Slovena, primili su takođe i karakteristično simbolisanje bojom, zlo kao crno (kršnja), dobro kao belo (šukla). A, imajući na umu da oni nisu beli, i da je ovakvo simbolisanje upereno protiv njih samih jasno je da ono nije njihovo autentično već primljeno od belog, u ovom slučaju Slovenskog naroda. U ostalom, narodni pesnik je svestan da mu je veliki deo duše u Indiji što se vidi i iz nostalgčne pesme Bosiljak i rosa (Vuk I, 665).

Bosiljak se žali rosi što nije pala. Ona mu kaže da se toga jutra zabavila posmatrajući borbu vile i orla. Bila je orlu salomila krila usled čega su ljuto zacvilili orlići a tešila ih ptica lastavica.

„Ne cvilite, tići orlovići!
Povešću vas u zemlju Indiju,
Gde štir konju raste do kolena
Detelina trava do ramena
Odkle nikad ne zalazi sunce.
Po tome se tići utešiše“.

Naš narodni pesnik ne upućuje ih ni na Italiju čije limune i pomorandže posmatra sa prozora, ni u Grčku, zemlju večitog proleća, koja mu je tu, pod nogom, već duhovna nostalgija odvlači ga tamo daleko, daleko, čak u Indiju...

Govoreći o Srbima, Prokopije kaže da su bili prosto goli pri udaru na Vizantiju. Ovu karakteristiku naši istoričari nisu zapazili. Goli, Srbi nisu mogli živeti na Karpatima, na planini. Goli su samo mogli da dolaze iz toplih krajeva „odkle nikad ne zalazi sunce“. To davanašnje srpsko odevanje u tolikoj meri lako, podseća nas na današnje odevanje Inda.

Ideja sprovedena kroz sve varijante mesečeve ženidbe i mit naše narodne pesme o Sunčevoj sestri, paši tiraninu i dva devera je vedska himna, (knj. X, 85), sa tom razlikom što su vedskog Pušana, sunčano božanstvo, obožavaoca Zore, hrišćanstvo i Turci degenerisali u pašu tiranina, a Ašvine, vedske blizance, božanstva svetlosti i nebeske konjanike. (Veda knj. VIII. 71), degenerisali u njena dva devera.

Naša divna i nedostižna Sunčeva sestra je Zora i Veda nema veličanstvenijih himna od onih koje su posvećene lepoti Zore. Pred tom lepotom ljudi su padali u ekstazu i Zoru su zvali imenom koje se kod nas do danas zadržalo i znači pojavu koja izaziva vanredno duševno stanje — užas, a od te lepote koja ide u užas i trački božanski pevač, Orfej, poginuo je. Sem ovih neposrednih drevnosti, naša pesma je sačuvala i dalekih reminiscencija.

Prema Manuu, (čl. 6—14 knj. I), Svajambu, Bog koji postoji sam po sebi, voljom, Bog koga samo duša može da spozna, inače nevidljiv, Bog kao duša svih bića, stvorio je svet. U želji da iz svoje supstancije stvori razna bića, najpre je stvorio vodu u koju je stavio jednu klicu. Iz te klice proizišlo je jaje, sjajno kao zvezda sa hiljadama zraka. Iz jajeta je proizišao Brama, predak svih bića. Posle Bramine godine (3.110.400.000.000 naših godina) Svajambu je jaje razdelio u dva dela. Iz ta dva dela su stvoreni nebo i zemlja. Između njih Gospod je stavio atmosferu, osam nebesa i nepresušivu vodu i t. d.

Ovu spiritualnu i božansku Manuovu, odnosno našu kosmologiju za čiju su odbranu Bogomili prolili bujicu krvi, usvojili su gotovo svi slovenski susedi, svaki na svoj način.

Finsi ep, Kalevala, na sledeći način shvata ovu kosmologiju.

Kraj morske pučine, na kolenu majke postanja, patka je snela jaje i legla da ga izleže. Na dan dva po ležanju, majka stvorenja zagrejala se, trgla, jaje je palo u more i razbilo u param parče. Ipak životna supstancija nije propala. Iz jednog dela jajeta stvorila se zemlja. iz gornjeg dela nebo, iz žumanceta sunce i t. d.

U sanskrtskoj mitologiji sunce na izgrevu upoređuje se sa zlatnim jajetom.

Ovaj mit i stav iz Ramajane o jezeru i utvi zlatokriloj, gde se sa jezerom upoređuje nebo a utvom sunce. podseća nas na stav iz naših pesama o lovu gde lovca namera nameri:

„Na zeleno u gori jezero
U jezeru utva zlatokrila“.

(Deoba Jakšića)

A još više na astrološki san Carice Milice koji je usnila u oči Kosova a po kome je sunce palo u jezero, mesec u more a „sve zvijezde kraju pobegnule“ ili na ove stihove iste pesme:

„San usnila i u snu videla
Da se vedro nebo prolomilo
Žarko sunce u travu panulo
A iz trave u vodu skočilo,
U Kosovu u vodu bunara,
Pa se vija po bunaru sunce
Zrake baca nebu pod oblake...“

ili Obretenije glave Knez Lazara

„Upališe fenjer jasnu sveću...
Oni traže vode po Kosovu
Namera ih namerila bila,
Namerila na vodu kladenca
Jedan veli kiridžija mladi
„Ev u vodi mesečine sjajne“,
Drugi veli kiridžija mladi,
„Nije, braćo, mesečina sjajna“
Treći muči ništa ne besedi
Pa zagazi u vodu kladenca
Te izvadi iz kladenca glavu
Svetitelja srpskoga Lazara“

U našoj narodnoj pesmi ima i drugih karakteristika koje su apsolutno podudarne sa institucijama i shvatanjima iz Manua.

Naša pesma, na primer, ne voli ni plavu devojkicu, ni plava momka:

„Sakuj meni od zlata junaka,
Nemoj plava, tako ti zanata“ !

ili u pesmi Kletva na kupinu. [Vuk. knj. I:]

„Bog t' ubio kupino!
Jera mene dodrža
Do junaka plav' oka
Plakala mu i majka
Koja ga je rodila
Men' devojci gojila“.

I danas naše selo nema naročitih simpatija prema plavim devojkama a ovo drevno shvatanje zadržalo se još iz Manuovog zakona koji, (u čl. 8, knj. III), preporučuje da se za ženu ne uzima jako plava. Uz ovo, u jednoj pesmi, Jovan Beg kaže ženi:

„Čuješ li me moja trudna ljubo,
Rodila si devet devojaka
Ako rodiš desetu devojku
Ja s obesi ja u vodu skači“.

ili u pesmi Pralja na vilinu bunaru, (Vuk I, 228.)

„Pa, otide da vodice pije
Al' povika nešto iz bunara
Ne pij, zlato, odovud vodice,
Ovde vila čedo okupala,
Da je muško ne bih ni žalio
Već je žensko, ne bilo joj živo“ !

iz čega je jasno da naša pesma ne voli žensku decu.

Manu, (knj. IX, 45) smatra da je samo onaj savršen čovek koji se sastoji iz tri ličnosti ujedinjene u jednu. Ta trojedna ličnost je on, njegova žena i njihov sin. Ili, čovek koji ima sina dostigao je nebeski svet, koji je dobio pored toga i unuka ide u besmrtnost a onaj koji je dobio i praunuka ide u sunce i posvećuje se — Manu, knj. IX, 137.

ili Sirota majka
Gaji majka do devet sinova
Hranila ih tugom i nevoljom
Danju i noć na preslici tuđoj.

I Manu, (knj. IX. 75.) kaže da sirota, čestita žena, ima da živi od preslice.

Uz ovo, upadljiva je i sledeća reminiscencija, svežija:

U svome delu Zlatne livade, knj. IV, Masudi, pišući o prehršćanskim Slovenima, pored ostalog veli: Bilo je kod Slovena više svetih spomenika. Jedan hram bio je podignut na jednom rtu kraj mora. On je bio sagrađen od crvenog koralala i zelenog smaragda. Sa krova dizao se visoko toranj pod kojim se nalazio idol, izveden od dragog kamena, berila, crvenog rubina, žute agate i kristala, a glava mu je bila od zlata. Drugi kip predstavljao je

devojkju koja je idolu prinosila žrtve. Sloveni smatraju da je taj hram podigao jedan od njihovih mudraca u nezapamćeno vreme...

Celu ovu bogatu i veličanstvenu, drevnu tvorevinu Slovena, oživljuje nam narodna pesma Zidanje Ravanice:

„Hoću gradit crkvu Ravanicu
U Resavi kraj vode Ravana:
Imam blaga koliko mi drago,
Udariću temelj od olova
Pa ću crkvi sagraditi platna
Sagradiću od srebra bijela,
Pokriću je žeženijem zlatom,
Podnizati drobnijem biserom,
Popunjati dragijem kamenjem“.

Kao što se vidi, Lazareva Ravanica ne razlikuje se mnogo od Masudijevog prehršćanskog slovenskog hrama, ni po lepoti ni po bogatstvu. Na protiv, narodni pesnik shvatio je crkvu kao idola pa je za to i ukrašava na taj način, što je podnizuje drobnijem biserom a oči popunjuje dragijem kamenjem. Jer, inače, šta bi, drugojače, značilo podnizivanje drobnijem biserom, ili popunjavanje dragijem kamenjem, ako crkva ne bi ličila na idola?

Širma tvrdi da je Atila imao guslare u svojoj pratnji. Oslanjajući se na Jordanusa to mora biti tačno. Prema njemu, Atila je pogreben i ožaljen po slovenskim običajima. „Doglavnici su unutra našli mrtvog Atilu. Njegova supruga, pognute glave, sa velom preko lica, ronila je suze. Prema njihovom narodnom običaju oni su odrezali kose i nagrdili lice“. (O Gotima, knj. XVI). U našoj narodnoj pesmi Najveća je žalost za bratom — žena je za mužem kosu odrezala, za deverom lice nagrdila, a za bratom oči izvadila (Vuk knj. I str. 208 Izd. Dr. št. iz 1932 g.). A u pesmi Soko i Markovica — Markova verna ljuba „Rasplela je kose duge, nagrdila belo lice“ i zakukala za Markom iz čega je jasno da se Jordanus služio slovenskom tradicijom za opis običaja za ožaljenje Atile. Sem ovoga i T. Simokat, iz kraja šestog veka, saopštava da su tri Slovena bila uhvaćena na grčkoj teritoriji sa nekim muzičkim oruđima. L. Leže smatra da su to bile gusle. Uz ovo, u pesmi Pravda pred kraljem od Trogira, (Vuk knj. I, 552) veli se: „Devojka me na pravdu poziva“. Šta znači pozivanje na pravdu i koliko je ta ustanova starija i od srednjeg veka mora biti dobro poznato pravnim istoričarima.

Iz svega ovoga jasno je da je poreklo naše narodne pesme vezano za poreklo našega naroda — a poreklo našega naroda je mnogo ranije i od V i od I veka.

Po svome filozofskom sistemu, mitološkom, kao i drugim motivima, naša narodna pesma silazi, dakle, u najdublju, vedsku, starost, a sa motivima iz narodnih običaja ona uz to zahvata i prve početke srednjega veka; sa opevanjem Kumanova i Kajmakčalana doseže do naših dana.

Svetska književnost i svetska filosofija nemaju ničega duhovnijeg i ničega uzvišenijeg od Srpske narodne pesme koja je za sada kao najčistija spiritualizacija, najviše božanska i najlepša veza čoveka i Boga.

KNJIŽEVNOST

- Atanasijević Dr Ksenija. Filosofski fragmenti
- Đurić Dr M., Pred slovenskim vidicima.
- Jovanović Slobodan. Dela.
- Kadlec K., Prvobitno Slovensko pravo pre H veka.
- Lazarević B., Tri najveće jugoslovenske vrednosti.
- Maretić T., Naša narodna epika.
- Mijušković D, Sistem Dušanova zakonika.
- Novaković St., Zakonik St. Dušana cara srpskog izd. iz 1870 i 1898 g. Udava ili samovlasno
- apšenje za dug, Pravnik iz 1892 g. Selo, Glas. Srp. Kpalj. Akad., 24, iz god 1891 g.
- Prodanović J, Haša narodna književnost
- Skerlić J.. Pisci i knjige
- Solovjov A, Zakonodavstvo Stefana Dušana.
- Sorokin P., Sociologija knj. II. prev. Ikonić
- Srpske narodne pesme, razne zbirke.
- Stanojević Dr St., Istorija Srpskog naroda Vizantija i Srbi I i II. Car Dušan.
- Stanojević Dr St. i Ćorović. Odabrani izvori I.
- Stefanović Dr Sv. Studije o našoj narodnoj poeziji,
- Taranovski Dr T. Uvod u istoriju Slovenskih prava. Istorija Srpskog prava u Nemanjićskoj
- Državi. knj. I i II.
- Accarias C., Precis de droit Romain.
- Aristote, La politique, trad. Thurot.
- Boutroux E., Etudes d' histoire da la philosophie.
- Brehier E., Histoire de la philosophie.
- Colin G., L'Hellenisme en Occident et les Romains.
- Commelin P, Nouvelle Mythologie grecque etromaine.
- Chronique de Nestor, trad. Leger L.
- Diehl Ch., Byzance, grandeur et decadence.
- Hesseling D. C.. Essai sur la civilisation byzantine.
- Homere, L' Iliade, L' Odyssee, ed. Flamarion.
- Leger L, Les anciennes civilisations slaves.
- Lanson G., Histoire de la litterature francaise.
- Niederle L, Manuel de l' antiquite slave, tome I et II.
- Reinach A., Le grand resor de l' Hellenisme: Alexandre et la fondation de l' Empire grec en Orient. Reinach S., L' origine des Aryens.
- Platon. L' Etat ou la Republique.
- Barker E., Greek Political Theory of Plato and his predecessors.

- Burnet, Greek Philosophy
- Bury J. B., History of the Later Roman Empire. A History of the Eastern Roman Empire from the fall of Irene to the accession of Basil.
- Cambridge History of English Literature, ed. Ward and Walder.
- Clark E, C., History of Roman Private Law.
- Dut R.. Mahabharata and Ramayana.
- Finlay G., The Byzantine Empire.
- Foord E.. The Byzantine Empire, the rearguard of European Civilisation.
- Gibbon E., The Decline and Fall of the Roman Empire.
- Giles P., Articles in Encycl. Brit. 11th ed. Aryans in vol, II, Indoeuropean in vol. XIV.
- Grierson G. A 'The linguistic survey of India, 1927 etc.
- Golden Treasury, ed. Couch.
- Grote G., History of Greece.
- Grundy G. B., A History of the Greek and Roman world,
- Herzen A.. The Memoirs.
- Jolly J., Manava Dharma Sacra.
- Macaulay, Lays of ancient Rome
- Müller Max, The Upanishads.
- Norwood G., Greek Tragedy.
- Roby H. J, An introduction to the Study of Justinian Digest; Roman Private Law in the times of Cicero and the Antonines
- Royce J, The Spirit of Modern Philosophy.
- Stephen D. J.. Studies in early Indian thought.
- Vinogradov P., Roman Law in Medieval Europe.